

Szokolszky Ágnes

A SZEGEDI PSZICHOLÓGIA ELFELEDETT TÖRTÉNETE. SZUBJEKTÍV INDÍTTATÁSÚ ÁTTEKINTÉS ÉS REFLEXIÓ

DOI: 10.14232/pfvm.7

„Az intézmények könnyen elszakadhatnak a múlttól, mert egyének dolgoznak bennök, ezek pedig cserélődnek és sokféle előzmény hatását hordozzák magukban.

... az intézmény rendeltetése egyöntetűséget követel, a rendeltetés közös felfogását, a multnak legalább is közös ismeretét, haq a megítélése nem lehet is azonos. Másképp nem lehet a munka nemzedékeken át folyamatos, sőt a változott helyzetekhez való alkalmazkodás sem lehet tudatos.”

Imre Sándor, 1944, 5. o.

A KÉRDÉSEK, AMIKRE VÁLASZT KERESÉK

Magyarországon először 1929 decemberében, a szegedi egyetem bölcsészkarán jött létre tartósan működő, az egyetemi rendszerbe formálisan beépülő, korszerű lélektani intézet. Ugyanezen az egyetemen, ennek az intézetnek az utódintézményében, a Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarának Pszichológiai Tanszékén utolsóként indult pszichológus szak a nagy vidéki egyetemek sorában, 1999-ben. Mi okozta ezt a furcsa elentmondást? Hogyan alakulhatott úgy, hogy Szeged „az elsőből az utolsó” lett? A szegedi intézet élén az 1930-as és 40-es években magyar mércével mérve két jelentős pszichológus követte egymást: Várkonyi Hildebrand Dezső, majd Bognár Cecil Pál. Alattuk az intézet jelentős, produktív intézet volt, emlékezete a II. világháborút követő években mégis erősen elhalványult. Miért nem nyerte el a Várkonyi intézet azt a helyet a történeti emlékezetben, amit megérdemelt? Fontos-e egyáltalán a múlt emlékezetének ébrentartása? Ha igen, miért? Írásomban ezekre a kérdésekre igyekszem választ találni, a szakirodalom feldolgozása mellett saját tapasztalataimra és válaszkeresésemre támaszkodva.

A témához személyes szálak vezettek. 1996-ban kerültem a szegedi egyetem Pszichológia Tanszékére, amely ekkor Vajda Zsuzsanna vezetése alatt állt. Ezt megelőzően az Egyesült Államokban szereztem PhD fokozatot. Az ottani és a szegedi állapotok között a kontraszt óriási volt. „Hőskorszak” volt ez: a tanszékvezető azért küzdött, hogy megteremtse Szegeden a pszichológus képzést (v.ö. Vajda, 2020, jelen kötet). Ugyanis a 21. századhoz közeledve az ország egyik legnagyobb egyetemén nem lehetett pszichológus diplomát szerezni. A Pszichológiai Tanszék feladata – az ötvenes évek örökségeként – a tanárképzés pszichológiai tárgyainak ellátása volt. A néhány munkatársból álló

Pszichológia Tanszék a Neveléslélektani és Pszichológiai Intézet részeként működött.¹ Odaérkezésemkor indult az első pszichológus évfolyam a Debreceni Tudományegyetem kihelyezett tagozataként, az akkor még érvényben lévő öt éves képzés keretében. Az önálló képzés indítására 1999-ben, az akkreditációs folyamatot lezáró MAB engedély megszületése után kerülhetett sor (lásd Vajda, 2020, jelen kötet).

Bevallom: semmilyen tudással nem rendelkeztem Várkonyi Hildebrand Dezső, nem hogy Bognár Cecil Pál személyére vonatkozóan. Volt viszont egy 3. emeleti kis szemináriumi szoba, amely mellett a falon a „Várkonyi labor” felirat szerepelt. Mivel a szoba felszerelése szekrény-szék-pad-táblából állt, érthetetlen volt az elnevezés. Ezekben az években több fiatal oktató is került a tanszékre. Lelkesítő volt a tudat, hogy az ELTE, a KLTE (Debrecen), és a PTE (Pécs) után végre Szegeden is indul pszichológus képzés.² A lelkesedés mellett azonban a lemaradás, a megkésetttség tudata, és a szakindítás küzdelmessége is jelen volt. Nem volt meg bennünk ugyanakkor annak a tudata, hogy ezen a helyen egykor egy jeles intézet működött, két jeles professzor vezetésével. A „Várkonyi labor” felirat volt az egyetlen emlékeztető, amelynek értelme, tartalma azonban feledésbe merült az intézményes emlékezetben. Pszichológiai körökben a Várkonyi intézet a történeti emlékezete elsüllyedt országosan is. Aki elsőként írt az intézet működéséről és történetéről nem pszichológus, hanem neveléstörténész volt: Pukánszky Béla (Pukánszky, 2000).

Az egykori intézet történetének részleteit, jelentőségét fokozatosan ismertem meg. A 2000-es években még bejárt a tanszékre Dúró Lajos tanár úr, és a vele való hosszas beszélgetésekben is kezdett feltárulni előttem az intézet története. Pukánszky Béla írásai további alapvető tájékozódási forrást jelentettek. A fenti kérdések e „felfedezési folyamat” során fogalmazódtak meg bennem, és időközben a válaszok is körvonalazódtak.³ Világossá vált, hogy a szegedi pszichológia története nem csak lokálisan érdekes – valójában mikrokozmosza a magyar pszichológia egész történetének.

A következőkben először a Várkonyi intézet működését kíséreltem meg rekonstruálni, az „aranykorban”, az 1930-as években. Ezután a Bognár Cecil Pál vezetése alá kerülő intézet működését követem a szűkösen rendelkezésre álló adatok és információk alapján. Így jutunk el a történelmi fordulatot jelentő 1949–50-es tanévhez, amely a hanyatlást jelentette a szegedi lélektani intézet számára is. Eddig a pontig a szegedi intézet a magyar pszichológiai közélet ismert tényezője volt, vezetői a lélektan országosan aktív szereplői voltak. A fordulattól kezdődően alapvetően megváltozott a helyzet. Bognár

¹ Szimbolikus értéke is volt annak, hogy a pszichológiai tanszék vezetőjének szobájába a pedagógiai irodán keresztül lehetett bejutni.

² (ELTE, Budapest: 1962–63, KLTE, Debrecen: 1974, PTE, Pécs: 1994, SZTE, Szeged: 2000)

³ Szeretném leszögezni, hogy ez az írás a jelenleg elérhető tanulmányok, visszaemlékezések és források felhasználásán, tehát nem alapos levéltári kutatáson alapul. Ez azt is jelenti, hogy ha levéltári kutatásokat folytatnánk a témában, bizonyos, hogy sok fontos és érdekes részlettel lehetne pontosítani, kiegészíteni ezt az áttekintést.

és Várkonyi pozíciója is megrendült, intézetükre rávetülnek azok a bélyegek, amelyeket „polgári” nézeteikkel és paptanári múltjukkal az ötvenes években kiérdemeltek. Ami a pszichológiából megmaradt ettől kezdve a marxista pedagógia alá rendelve működött, és indult az az „emlékezetpolitikai játszma”, amelynek módszere a tabusítás volt: az emlékezet elfojtása. Írásom ezen részében azt igyekszem körüljárni, hogy hogyan zajlott le ez a folyamat a szegedi intézet esetében. Közben részleteiben végigkísérem az intézet történetét, érzékeltetve azt a tágabb történelmi–politikai–szellemi–szakmai atmoszférát, amelyben az események történtek. Az áttekintés végére jutva adok – legjobb tudásom szerint – választ a feltett kérdésekre: miért indult itt utolsóként a szak, miért foszlott szét az intézet emlékezete, és egyáltalában, miért fontos a múlt emlékezetének ébren-tartása.

A VÁRKONYI-FÉLE TANSZÉK 1930 ÉS 1941 KÖZÖTT

A következőkben a lélektan szegedi egyetemen történő intézményesülésének történetét nem tárgyalom – ezt részletekbe menő alapossággal ismertetik Fizel Natasa és Pukánszky Béla jelen kötetben megjelenő írásai, illetve korábbi írások (Pukánszky, 1999, 2000, 2002; Szokolszky, Pataki, Polyák szerk., 2009). Amit a következőkben érzékeltetni szeretnék, az a 30-as években fénykorát élő neveléslélektani intézet mindennapi működése.

A PROFESSZOR, AZ OKTATÓMUNKA, A SZELLEMI KÖRNYEZET

1929. december 18-a volt az a nap, amelyen az „ideiglenesen” Szegedre költözött kolozsvári magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarán megszületett az egész magyar felsőoktatás történetében is újdonságnak számító pedagógiai-lélektani tanszék, melyre nyilvános rendes tanárnak kinevezték Várkonyi Hildebrand bencés szerzetes-tanárt (Pukánszky, 2002).

A két világháború közötti egyetemeken a vezető professzor személye meghatározó volt egy tanszék vagy intézet profiljának, működésének kialakításában. A professzor lényegében maga volt a tanszék (Mudrák és Király, 2012). A tehetségesebb hallgatók közül (díjazott vagy díjazatlan) gyakornokokat alkalmazhatott, emellett tanársegédek, magántanárok és meghívott előadók vehettek részt a kurzusok megtartásában. A magántanárok gyakran középiskolai tanárok közül kerültek ki, és az általuk választott témakörből tett habilitáció révén nyertek engedélyt egyetemi óratarásra.

Ki volt hát az az ember, aki a formailag megalkult új, „Paedagógiai Lélektani Intézet” vezetését elvállalta, arculatát megformálta? Várkonyi 41 évesen érkezik pécsi könyvtár-igazgatói állásából Szegedre, hogy elfogadja nyilvános rendes egyetemi tanárrá és tanszékvezetővé való kinevezését.⁴ Az új tanszék felállítására éppen hogy megszületett a

⁴ Ez volt a professzornak megfelelő legmagasabb egyetemi rang.

döntés, tehát nem egy meglévő tanszék betöltése a feladat, hanem valami új létrehozása. Várkonyi ekkor már jelentősebb szakmai múlttal rendelkezett.⁵ Volt már középiskolai tanár Győrben, főiskolai tanár Pannonhalmán, egyetemi magántanár és könyvtárigazgató Pécsen. A budapesti egyetemen bölcsészdoktori fokozatot szerzett, habilitációval rendelkezett pedagógiából és esztétikából. Publikációkkal rendelkezett filozófiai és lélektani témákban.⁶ Amikor elfogadta az ajánlatot, tájékozott volt a hazai filozófiai-pedagógiai életben, ezzel együtt a pszichológiát érintő kérdésekben is. Bizonyosan ismerte a pszichológiai tanszékalapítási kísérleteket, illetve törekvéseket Budapesten és Debrecenben.⁷ Tudatában volt a szegedi intézet jelentőségének, és ereje teljében, nagy energiával látott neki a munkának.

Személyének kiválasztásában – és egyáltalában a tanszék megszületésében – nagy szerepet játszott Várkonyi katolikus mivolta. Az új neveléslélektani intézet felállításakor ugyanis az adott helyzetben (bonyolult okok miatt, v.ö. Fizel, 2020, jelen kötet) Klebelsberg kultuszminiszter számára meghatározó mozzanat volt, hogy a „világnézeti” területeken (és a pedagógia ilyennek számított) a református professzori vezetésű tanszékek mellett katolikus vezetésű „párhuzamos” tanszékek álljanak fel. Mivel a pedagógiai tanszék élén a református Imre Sándor állt, az újonnan létesített tanszék élére katolikus professzort kerestek.⁸ Várkonyi nem egyszerűen katolikus, hanem bencés szerzetes pap volt, 23 évesen szentelték Pannonhalmán áldozópappá. Katolikus volta, teológiai és kiterjedt humán műveltsége csak szükséges, de nem elégséges feltétele volt a kiválasztásnak. A szegedi pozíció betöltésekor nagy súllyal esett latba szakmai felkészültsége is.

Szegedre kerülésekor Várkonyi pályájának azon szakaszán állt, amikor a filozófia, logika és esztétika területeihez kötődő érdeklődése egyre inkább a lélektan felé fordult. Még pécsi évei alatt megírta „*A lélektan alapvetése*” című munkáját (1926). Még fontosabb volt, hogy 1929-ben több hónapos párizsi tanulmányútról tért haza. A Klebelsberg-féle pályázati rendszerben elnyert állami ösztöndíj keretében a Sorbonne-on hallgatott filozófiát és pszichológiát. Várkonyi a funkcionális orientációjú francia pszichológia vérkeringésébe került, a korabeli francia pszichológia vezető alakjainak, Pierre Janet-nak és Henri Pieronnak az előadásait hallgathatta.⁹ Az ott uralkodó tágas szem

⁵ Az életrajzi vonatkozásokban a következő tanulmányára támaszkodom: Csomortáni, 2009, Puskászky, 2002, Pellesz és Szűts-Novák, 2019).

⁶ Első jelentősebb művének címe: Aquinoi Szent Tamás filozófiája, a megjelenés éve 1923.

⁷ Lásd a bevezető tanulmányt – Szokolszky, 2020a, jelen kötet).

⁸ Imre Sándor, aki kultuszminiszterként 1919 augusztusában visszautasította Révész Gyula javaslatát pszichológiai tanszék felállítására a budapesti egyetemen, 1926 októberében legfőbb támogatója volt a lélektani intézet létrehozásának a szegedi egyetemen (v.ö. Fizel, 2020 jelen kötet, Szokolszky 2020a jelen kötet).

⁹ A funkcionális pszichológiában egy Amerikából indult irányzat volt, amelyik a németes orientációval szemben nem az elme struktúrális leírására, hanem az emberi cselekvés megismerésére, ezzel együtt az alkalmazott lélektan kidolgozására tette a hangsúlyt. Vezető alakja William James és

léleti kereten belül megismerkedhetett az alkalmazott pszichológia, a kísérleti pszichológia, a fejlődéslélektan, a gyermektanulmányozás és a pszichoanalízis nézőpontjaival. A gyerektanulmányozás (idegen kifejezéssel „pedológia”) olyan 20. század eleji nemzetközi irányzat és mozgalom volt, amely a hagyományos nevelésfilozófiával és -gyakorlattal szemben azt hirdette, hogy minden oktatásnak és nevelésnek a gyermekek és a gyermekkor pszichológiai megértésén, empirikus vizsgálatán kell alapulnia. A gyermektanulmányozók úttörők voltak a tesztek és egyéb pszichológiai módszerek alkalmazásában és a reformpedagógiai kísérletezésben is. A mozgalom Magyarországon is korán elterjedt (Németh, 1996).

Várkonyi tehát a legmodernebb felkészültséggel érkezett Szegedre, hogy elfoglalja a Bölcsészettudományi Kar épületének (Egyetem u.2.) második emeletén azt a néhány szobát (II. em. 16–20) amelyben intézete elhelyezkedhetett, és beköltözzön Kelemen u. 7. sz. alatti lakásába (v.ö. Egyetemi Almanach, 1971). Érdeklődésének fejlődés-
lélektani – pedagógiai irányultsága és nemzetközi tapasztalata megalapozta az intézet orientációját.

Várkonyi kiváló előadó, lelkiismeretes tanár volt. Órái népszerűek voltak nem csak a diákság, de még a városi érdeklődő polgárok körében is. Sík Sándor mellett, aki ebben az időben szintén „katolikus egyensúlyként” érkezett a bölcsészkarra, Várkonyi volt a legnépszerűbb professzor, aki tájékozottságával és közvetlen előadásmódjával vonzotta az érdeklődőket. Hallgatósága soraiban ott ült többek között József Attila, Radnóti Miklós, Ortutay Gyula¹⁰, és Baróti Dezső.¹¹ Stílusát jellemezte az „in stato nascendi” – a menet közben megszülető gondolatmenet – alkalmazása (Csomortáni, 2009).

Az egyetem 1932–33-as tanévének tanrendje szerint Várkonyi a következő órákat tartotta¹²: *A Pedagógiai lélektan jelen állása* (hétfőn), *Pedagógiai lélektani gyakorlatok* (kedden), *A Pedagógiai lélektan jelen állása* (szombaton), *Gyermeklélektan- tanárképző* előadás (pénteken), *Kultúrfilozófiai szeminárium* (ismeretlen napon). Emellett Málnási Bartók György filozófia professzor, aki Várkonyi odajövele előtt is tartott lélektan

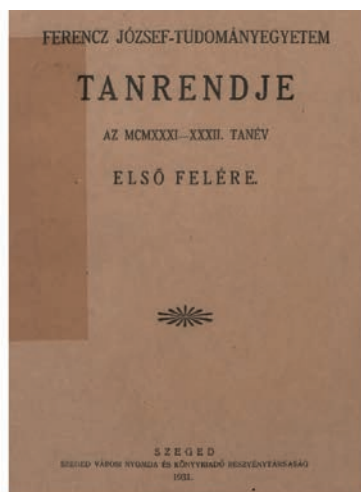
John Dewey voltak, Franciaországban Theodore Claparede. Összefonódott a gyermektanulmányozással és a reformpedagógiával.

¹⁰ Ortutay Gyula néprajzkutatói pályafutása az 1930-as években kezdődött, később neves néprajzkutató lett. 1947–1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1958-tól haláláig a szocialista államhatalom keretében magas pozíciót töltött be (az Elnöki Tanács tagja volt).

¹¹ Baróti Dezső Radnóti és Ortutay évfolyamtársa volt, irodalomtörténész lett. 1947–1948-ban az Ortutay vezette kultuszminisztériumban dolgozott. Ezután a magyar irodalomtörténet tanszékvezető egyetemi tanára, közben egy szemeszteren át (1949/50 első félév) a Pedagógiai Lélektani intézet megbízott vezetője volt (Szegedi Almanach, 1971). Édesapja Kratofil Dezső 1929-től tanár, majd igazgató volt a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolájában, a „Cselekvő Iskolában”, 1933 és 1944 között. Főszerkesztője volt „A Cselekvés iskolája” c. folyóiratnak, amelyben Várkonyi is sokat publikált. Várkonyival barátok voltak.

¹² A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXI–XXXII tanév első felére Szeged Szeged városi nyomda és könyvkiadó részvénytársaság 1931. 40–43. és 54–79. o.

előadásokat, *Lélektan* címmel továbbra is vitt egy kurzust (lásd 1. ábra. A bölcsészkar egyéb kurzus kínálatát érzékeltetik a 2. ábrán bemutatott példák).

A pedagógiai lélektan jelen állása, szombaton. Dr. Várkonyi Hildebrand.

A gyermek lélektana (tanárképzői előadás), pénteken. Dr. Várkonyi Hildebrand.

A pedagógiai lélektan jelen állása, hétfőn. Dr. Várkonyi Hildebrand.

Pedagógiai-lélektani gyakorlatok, kedden. Dr. Várkonyi Hildebrand.

Kulturfilozófiai szeminárium. Dr. Várkonyi Hildebrand.

Lélektan, hétfőn. Dr. Bartók György.

1. ábra. Lélektani kurzusok az 1932–33-as tanévből.

A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem évkönyve az 1938/39 tanévről Szeged 1940 az ember Ferenc József Tudományegyetem kiadása.

A filozófia története. Keleti gondolkodók, szombaton. Dr. Mester János.
Nemzedékek ellentéte a nevelésben, pénteken. Dr. Imre Sándor.
A magyar mássalhangzók története, hétfőn. Dr. Horger Antal.
A magyar népszó tövek, szerdán és csütörtökön. Dr. Horger Antal.
Nyelvészeti gyakorlatok, pénteken. Dr. Horger Antal.
Bevezetés a földrajztudományba, kedden. Dr. Kogutowicz Károly.
Törvívás, nőknek, pénteken. Tomanóczy Gusztáv.
Hegel, kedden. Dr. Bartók György.
Kardvívás haladóknak, csütörtökön és pénteken. Tomanóczy Gusztáv.
Rajz és festés természet után, hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken és szombaton. Nyilasy Sándor.

2. ábra. Egyéb kurzusok az 1932–33-as tanévből. A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem évkönyve az 1938/39 tanévről Szeged 1940 az ember Ferenc József Tudományegyetem kiadása.

Várkonyi egyházi, szerzetesi háttérrel jól megfért a szabadgondolkodás. A „Várkonyi órák” szellemi nyitottságot közvetítettek. Elfogulatlanul ismertette a korabeli pszichológia csaknem minden lényeges irányzatát. A kérdésköröket filozófiai, antropológiai, és orvostudományi szempontból is tárgyalta. A fejlődés- és pedagógiai lélektan jelentős korabeli képviselőin (Claparède, Ferrière, Piaget) túl előadásában kitért Pavlov, Freud, Adler, Jung, és az alaklélektan elméleteire is (Csomortáni, 209, Pellesz és Szűts-Novák, 2019, Pléh, 1999, 2000). Funkcionalista szemlélete mindig fontosnak tartotta a gyakorlati alkalmazás

kérdéseit. Tanítványai úgy tartották, hogy korszerű, a gyakorlatban jól használható pszichológiai műveltséget ez idő tájt a szegedi egyetemen lehetett megszerezni:

„Az egyetemi előadások új stílusa volt ez. Egy társalgó hang, a gondolatok menet közbeni születése. Ezzel máris közvetlenebbé és érdekfeszítőbbé vált, mint a hagyományos katedrai retorika képviselői. Időnként olyasmiről is beszélt, amiről akkoriban az orvostudományi kar kivételével még nem illett szólni. Nem meglepő, hogy az apácák többsége kezdett elmaradozni az óráról. Másokra viszont a szenzáció erejével hatottak a Várkonyi-előadások és szemináriumok. A modern pszichológia színterében valamennyi jelentős képviselőjével megismerkedhettünk nála, így Pavlovval, Junggal, Adlerrel, hogy csak azokat említssem, akikről akkoriban nem sokat beszéltek egyetemi katedrákról. Aligha túlzok, amikor azt állítom, hogy azt a korszerű lélektani műveltséget nálunk akkoriban csak a szegedi egyetemen lehetett megszerezni” (Baróti, 1988, 181. o.).

Baróti visszaemlékezik, hogy Radnóti Miklóssal nem egy Várkonyi-előadást követően felidéztek és analizáltak feltörő gyermekkori emlékeiket. Egy ilyen beszélgetést követően született meg Radnóti „Gyermekkor” című verse (Baróti, 1988, 182. o.).

Kik tanítottak még a Várkonyi intézetben? Az egyik fontos személy Baranyai Erzsébet (1894–1976) volt, aki polgári iskolai tanárként dolgozott Szegeden 1927-ig. Eközben Angliában volt tanulmányúton, majd 1927–28-ban állami ösztöndíjasként a pittsburgh-i egyetemen folytatott pedagógiai és pszichológiai tanulmányokat. Ezután a szegedi egyetem pedagógiai intézetében dolgozott Imre Sándor mellett, és doktorált pedagógia, neveléslélektan és filozófia tárgykörben. 1936-ban Németországban és Ausztriában volt rövidebb tanulmányúton. 1938-ban egyetemi magántanári képesítést szerzett neveléslélektan tárgykörből Várkonyi intézetében, oktatni kezdett és kutatásokat is folytatott. Feltételezhető, hogy a legkorszerűbb tudást közvetítette gondolkodáslélektani, fejlődéslélektani, és nevelés-lélektani előadásain. 1942-től Budapestre költözött, és a Domokosné-féle Új Iskola¹³ mellett működő Neveléslélektani Kutatóállomást vezette.

Magántanárként tanított az intézetben Boda István (1894–1979) is, aki ugyancsak a középiskolai tanári képesítés megszerzése után lett bölcsészdoktor, majd szerzett magántanári képesítést a szegedi egyetemen neveléslélektan, majd „értelmiség lélektan”¹⁴ tárgykörből. Boda az ország több felsőoktatási intézményében tanított. Jelentősen hozzájárult a Magyar Pedagógiai Társaság létrehozásához és működéséhez titkári, alelnöki, ügyvezető elnöki pozíciókat betöltve. 1928 és 32 között a Pedagógiai Szemle főszerkesztője is volt. 1933 és 37 között hat féléven keresztül tartott előadást az „értelmiségvizsgálat” és a személyiségfejlesztés gyakorlati pszichológiai kérdéseiről. Boda ér-

¹³ A kor egyik ismert reformpedagógiai magániskolája volt 1915–1949 között Budán a Bíró u. 16–18. szám alatt. (Pukánszky, 1997).

¹⁴ Értsd: „Értelmesség”- azaz lényegében az intelligencia pszichológiájáról van szó.

telmezési kerete a nemzetkarakterológia, a magyarság- és „fajtaléktan” volt, nem állt tőle távol az antiszemita beszédmód (Erős, 2015).

Amikor igen kevésbé volt jellemző, hogy nők oktassanak az egyetemeken, a Várkonyi-intézetben több nő is esélyt kapott. A rangban magasabban álló Baranyai Erzsébet mellett díjtalan gyakornokként dolgozott az intézetben 1932 és 36 között Dolch Erzsébet, aki a szegedi polgári iskolai tanítóképző elvégzése után került Várkonyi intézetébe, majd 1936 és 38 között a Kerti Iskolát vezette. 1933 és 37 között tanársegédként („asszisztens”) dolgozott az intézetben Tomori Viola (1911–1998), aki 1935-ben doktorált Várkonyinál a parasztság lélektana tárgy körében. 1937-ben Tomori Humboldt ösztöndíjat nyert el, Berlinben tanult „etno-szociológiát” Richard Thurnwald etnológusnál, aki több kutatási expedíciót vezetett a Csendes-óceáni szigetvilágba, Német-Új Guineára és Kelet Afrikába¹⁵. A Várkonyi körül dolgozó fiatalok közül többen szociológiai érdeklődésűek voltak, és bekapcsolódva a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának¹⁶ tevékenységébe, falukutatói, „néplélektani” munkát is végeztek a Szeged környéki falvakban (ehhez fűződő csoportképet mutat az 5. ábra). Vezető szerepet vitt Tomori Viola, aki 1937-ben nemzetközi kutatógárda részvételével, egy angol kutatóintézet kérésére megszervezte egy bakonyi kis falu, Dudar faluszociológiai kutatását.¹⁷ A kutatás előkészítésében Várkonyi is részt vett (Miklós, 2011). A kutatócsoportban részt vett Thurnwald, angol kutatók, magyar részről Ortutay Gyula. Tomori a 30-as évekbeli hollóközi kutatásai révén (Szabó Zoltánnal) is ismertté vált.

Ebben az időben Várkonyi rendelkezett a legnépesebb doktorandusz csapattal a szegedi egyetemen (Pukánszky, 2002). Doktori hallgatói a legkülönbözőbb témakörökben írtak disszertációkat, a gyermekrajz elemzésen és a gyermeki erkölcs kísérleti vizsgálatán át a matematikai képesség fejlődéséig (v.ö. 3. ábra). Reitzer Béla, aki Bibó István egyik legjobb barátja volt a szegedi piarista gimnáziumban és az egyetem jogi és bölcsészeti karán tanult, a proletárnevelés kérdéseiről írt doktori értekezést (közben nevelői feladatokat látott el a szegedi munkásotthonban). Nagy hatással volt rá az angol settlement mozgalom, mely a külvárosi nyomornegyedekben szociális központokat működtetett. Amikor a disszertációból könyv született, Várkonyi írt hozzá előszót. Reitzer 31 évesen munkaszolgálatban halt meg a Don-kanyarban (Miklós, 2011).

¹⁵ Richard Thurnwald osztrák etnológus, szociológus-szociálpszichológus volt.

¹⁶ A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát Buday György grafikus képzőművész hozta létre, aki jogászhallgató volt Szegeden 1926 és 33 között. Az irodalom és a művészet pártolása, és a tanyai és falusi parasztság életmódjának, életszemléletének megismerése volt a céljuk. 1930-ban 211, 1931-ben 189 intézményes kiszállást szerveztek, előadásokat és vitaesteket tartottak. Tapasztalataikat közreadták a Délmagyarország c. lapban és a rádióban. Buday több angliai konferencián volt előadó a témakörben.

¹⁷ 2012 szeptemberében, a dudari falukutatás 75. évfordulóján a szegedi egyetem szociológia és pszichológia szakos hallgatói kutatótábor szerveztek Dudaron. Ennek anyagából született meg a „Múlt és jelen. Szegedi társadalomkutatók Dudaron” c. kötet (Lencsés és Feleky szerk., 2013).

- Reitzer Béla: A proletárnevelés kérdéséhez, 1933.
Tomori **Viola**: A parasztság szemléletének alakulása, 1935.
Berend Klára: Az ifjúság irodalmi érdeklődése.
Dolch Erzsébet: Az „Új Nevelés” elméleti és gyakorlati megvalósulásai, 1938.
Zentai Károly: A nemek együttes nevelésének kérdése. 1936.
Békési Gizella: A gyermek erkölcsi fejlődése és az erkölcsiség kísérleti vizsgálata, 1936.
Bárány Irén: A gyermek lényeg ismeretének fejlődése, 1937.
Buzás László: A munkaiskola lényege, 1937.
Bassola Zoltán: Decroly pedagógiai rendszere. 1937.^[9]
Sáray Julianna: A gyermekrajzok lélektani vizsgálata, 1937.
Dér Miklós: Schneller István pályája és pedagógiai munkássága, 1937.
Márkus Arthur: A matematikai képesség lélektana, 1937.
Pettendi Gizella: Kifáradás, fáradtság, túlterhelés, 1937.
Szántó Károly: A szokás lélektana és pedagógiája, 1938.
Szegedi Janka: Tipustan és nevelés, 1938.

3. ábra. Várkonyihoz írt doktori értekezések szerzői és témái. (Forrás: Pukánszky, 2002)

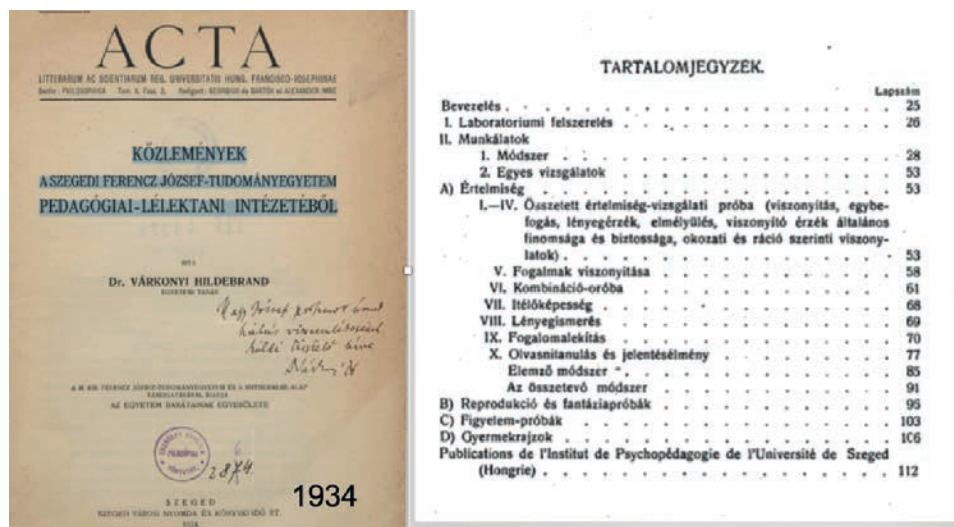

4. ábra. Bibó István, Tomori Viola, Erdei Ferenc és Erdei András 1940-ben.

A LABOR ÉS A KUTATÓMUNKA

1990-es évekbeli tudatlanságunkból tekintve meglepő, hogy a Várkonyi intézetben milyen jól felszerelt kutatólaboratórium működött. Ez Klebelsberg kultuszminister támogatása mellett, a Rockefeller Alapítvány segítségével jött létre (a tágabb háttérre

vonatkozóan lásd Szokolszky, 2020a, jelen kötet) és feltehetően az ország legjobban felszerelt laboratóriumai közé tartozott. Várkonyi nagy jelentőséget tulajdonított a labor működésének. Szerencsés módon sok részletet megtudhatunk egy 1934-ben megjelent közleményből, amelyben Várkonyi – a sorok között átütő büszkeséggel – számol be a három éve fennálló labor munkájáról, 120 oldalon (lásd 5. ábra).

5. ábra. Várkonyi 1934-ben megjelent beszámolója az intézetében működő laborról.

A beszámoló célját a következőképpen határozza meg:

„Jelen soroknak az a céljuk, hogy intézetünkről áttekinthető képet nyújtson mindazok számára, kik a lélektani, kutatások iránt érdeklődnek és akik ezen intézetben bizonyos értelemben a lélektani kutatások föllendítésének egyik kiinduló pontját és előmozdítóját kívánják látni Magyarországon. Természetesen nem nézhetjük sem felszerelésünket, sem szakkönyvtárunkat amerikai igények és gazdagság szempontjából; viszont európai mértékkel mérve megállapíthatjuk – s ez a Rockefeller-alap érdeme –, hogy gyűjteményünk megfelel egy egyetemi lélektani intézet átlagos színvonalának (habár különleges jellegzetességei miatt még kiegészítésekre szorul” (Várkonyi, 1934, 25. o.).

A beszámoló első része a felszerelések leírását tartalmazza. Ebből megtudjuk, hogy a műszerek három helységet foglaltak el. Várkonyi előre bocsájtja:

„Alábbi felsorolásunkban nem említjük azokat a műszereket, melyek minden kísérleti-lélektani vizsgálatnál nélkülözhetetlen, elemi segédeszközök (stopper-óra, kymografion, Melzel-féle -metronom, jelzőóra, motor, taszterek, fényképezőgép, Hipp-féle kronoszóp, metronomok, regisztráló készülékek stb.), csupán a nagyobb s önálló jelentőségű műszerek ismertetésére térünk ki” (Várkonyi, 1934, 27. o.).

Ezt követi a tételes felsorolás (v.ö. 6. ábra).

Intézetünk műszerfelszerelésének jelen állása a következő

Antropometriai • (Martin és Bertillontféle) eszközök, Krönlein-f. fejmérő (cephalometer), erőmérő, (Collin, Andrew, Moede-féle dynamometerek)
karerőmérő . kronoszkóp (Hipp)
tachisztoszkóp (Necsajeff)
tapintóérzékenység-vizsgáló (Schulze) esztéziométer (Spearman)
kétkézvizsgáló (Blumenfeld) reakcióvizsgáló (Moede) Bourdonkészülék (Piorkowski) figyelemvizsgáló (Piorkowski) tükörpróba (Giese) dróthajlít,ás (Schulze)
gyöngyfűzés (Schulze) rendezőlap (Schulte) tremometer (B,au.mgarten) peritremometer (Giese)
kocka (Yerkes)
fasüveg
szortirozó szekrények (Blumenfeld, Giese)
sebességmérő (Moede)
grafodin (Románné G. K.)
csigatábla
munkaszekrény (Moede)
műszer érdeklődési irány vizsgálatára (Spontankiappen-apparat, Giese) monotonig-vizsgáló (Giese)
reakciós tábla (Giese)
csengőpróba (Giese)
kézügyesség-vizsgáló (Marin)
Binet-Giese intelligencia vizsgálat kellékei
térbeli tájékozódás vizsgálatára számlap (Schulte) műszerek technikai képességek vizsgálatához (montage),.
kézügyességvizsgálat Mann szerint, Giese és Moede-féle munkaszekrényke, feladvány tábla)
figyelemvizsgáló (Schulte)
fonalpróba-táblák (2)
Moede-kalitka
automatizációs-készülék (Piorkowski) vándorjelzőkészülék (Várkonyi-féle átalakítással)
sebességmérő (Moede)
szuggesztíometer (Várkonyi)
sorozatos csetekvés próbája (Giese).

6. ábra. a Várkonyi intézet felszerelése (Várkonyi, 1934, 27–28. o.).
A műszerek mellett a műszerfejlesztők neve szerepel.

Ezt követi a laborban folyó munkálatok hosszas leírása, amely rávilágít arra, hogy az ott folyó vizsgálatok elsősorban fejlődés- és neveléslélektani jellegűek voltak, és iskoláskorú gyermekek sokoldalú egyéni vizsgálatát jelentették. Elsőként az „értelmiség- vizsgálatokat” ismerteti, melyek oksági viszonyokkal, fogalmak kombinációjával, és az ítézőképességgel és lényegkiemeléssel kapcsolatos próbákat foglaltak magukban. Az olvasás-

tanulás témájában folytatott kutatások vizsgálták a jelentésképzést, valamint a globális-szóképes és a hagyományos szótagoló olvasástanítást hasonlították össze. Folytak emellett emlékezet- és fantáziavizsgálatok, figyelemvizsgálatok, gyermekrajz vizsgálatok, a matematikai intelligenciára, valamint a testi és szellemi képességek viszonyára irányuló vizsgálatok is. Fontos szerepet kaptak a „kiválasztás- és értelmességvizsgálatok”, amelyek egy-egy pályára való alkalmasságot mértek, és alapul szolgáltak az iskolarendszeren belüli, illetve a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges szelekciós eljárásokhoz.

A fenti kérdéskörök ebben az időszakban a hazai és nemzetközi szinten is fejlődő pszichometriának, illetve a gyermektanulmányozási mozgalomnak is fókuszpontjai voltak (v.ö. Vajda, 2016). Így a laborban folyó kutatómunka jól illeszkedett az alkalmazott lélektan főáramlataihoz. Ez a profil beleillett Várkonyi gyakorlatias orientációjába és hitvallásába, mely szerint bármilyen nevelési situáció alapja a gyermek megismerése. A pszichológia feladata, hogy tudományosan megalapozott eljárásokat dolgozzon ki ennek támogatására. A laborban végzett vizsgálatok jó része az akkoriban fejlesztés alatt álló „pszichotechnikai”¹⁸ tesztvizsgálati módszerekre (cselekvéses, rajzos, figyelmi, emlékezeti stb. „értelmiségi próbák”), valamint megfigyelésre épült. A beszámolóból kiderül, hogy már e négy év alatt igen kiterjedt adatgyűjtés történt, statisztikai feldolgozással egybekötve (noha ez nem a mai eljárásokat jelentette). Várkonyi így mutatja be a munka célját és az adatgyűjtés eredményeit (Várkonyi, 1934, 30.o.):

„Az intézet munkássága általános érdekű problémák mellett a szegedi és szegedvidéki gyermekek és ifjak pszichikai sajátosságainak kutatását tűzte ki feladatul; oly számú statisztikai adat összegyűjtése a cél, hogy egy-egy „mérőléc” felállítása is lehetővé váljék a vizsgált képességek területein. Ily szempontból legjelentősebb gyűjteményünk a gyermekrajzok („Fú a szél”) kb. 1000 adatát tartalmazza (6–18 évesek), egy más, hasonlóan kb. 1000 adatot tartalmazó gyűjtemény vonatkozik a pályaválasztásokra (10—20 évesek). A figyelem tesztjei közül a Nagy László-féle összeadási módszer tesztjei (kb. 1000 adat, egy héten keresztül, mindennapos vizsgálat ugyanazon személyekkel), a Bourdon- teszt, az Ebbinghaus-féle szövegkiegészítés (Lückentest), az esemény-emlékezet, alak-, szóemlékezet (kettes és hármas szócsoport), a szorosabb értelmű „intelligencia”-vizsgálatok tesztjei („főfogalom”; több mint 800 adat). Ezekon kívül végeztünk speciális vizsgálatokat is: Dr. Boda István saját módszerével az értelmiség és képzelet, valamint az emlékezés e sorok írója a szuggesztív és az erkölcsi érzület jelenségeit, s a Poppelreuter-féle „pszichokritikai” módszer eljárásait tette vizsgálat tárgyává. (A szuggesztív vizsgálatára Webb eszméje alapján egy műszert szerkesztett, mely „szuggesztív-meternek” volna nevezhető)”

A beszámolóban Várkonyi hosszasan értekezik a tesztmódszer előnyeiről és hátrányairól, továbbá az intelligencia, az alkalmasság és a tehetség fogalmáról. Miközben fontosnak tartja a tesztek alkalmazását, „nem elvakult híve” a tesztmódszernek. Érdeemes hosszabban idézni, hogy milyen értékelést ad Várkonyi a tesztekkel kapcsolatban, mert

¹⁸ Akkoriban a „pszichotechnika” kifejezés terjedt el az alkalmazott pszichológia megjelölésére.

a pontok rávilágítanak elméleti – módszertani tudatosságára, és ma is tanulságosak (Várkonyi, 1934, 33–35. o.):

„A tesztek nem mérik és nem leplezik le az egyénben azt, ami benne sokszor a legértékesebb: a spontaneitást, a feladatait s ezek megoldásait önként kereső szabad „intelligenciát”, hanem csak a reaktív teljesítményben megnyilvánuló képességeket; ugyanis tesztmegoldások mesterséges reakciókat kiváltó próbák, kérdések, melyekre választ várunk, nem szabad és független megnyilvánulások. Úgyszintén nem adnak a tesztvizsgálatok megbízható képet a személyiség erkölcsi, karakterológiai sajátosságairól sem. Inkább csak az érzéki, szenzomotoros és értelmi teljesítményekről nyerünk a tesztekkel értesülést, de itt csak a „pszichográfiai minimumról”. ... Minden számszerűségük és kvantitatív jellegük ellenére is a tesztek nem érhetik el soha a kísérletek és folyamatok exaktságát. A tesztek ugyanis feladatmegoldások; e megoldásokban azonban szármós pszichikus (és nem pszichikus) tényezőn kívül nagy szerepet játszik a vizsgált személy szubjektív „munkaakarata”, mellyel szabadon rendelkezik. ... a tesztek nem lehetnek kellő objektív exaktágúak azért sem, mert nagyban függenek a tesztek alkalmazóinak (a vizsgálatvezetőnek) személyi adottságaitól is. ... a tesztmegoldások nem egyetlen „tisztá” képességet hoznak működésbe, hanem a képességek egész kötegét. Ennek folytán nem tudjuk megjelölni pontosan az alapul vett (vizsgált) képesség igazi szerepét a megoldásban, — sőt, sokszor azt sem tudjuk, hogy a megoldás (vagy a hiba) mely úton jött létre. ... A tesztek gyakran csak a „laboratoriumi embert” vizsgálják: ez pedig absztrakció. A laboratóriumi ember tevékenységéről az élőember gyakorlati tevékenységére nem lehet következtetést vonni.”

Várkonyi ezek után tárgyilagosan kitér a tesztek pozitívumaira is, és megállapítja:

„A tesztek, bármennyire kritizálhatók is, mindenestre jobbak, mint minden hasonló eljárás hiánya. A tudományos emberismeretnek sincs más módszere, mint a teszt módszer és a megfigyelés. És ezeknél is nem az eredmények egyszerű regisztrálása (összeadása, középértéke) a fontos, hanem ezeknek az összemélyiségre való vonatkoztatása; az élet egészébe való behelyezése. Az emberismerő módszerek „exaktsága” egészen más értelmű tehát, mint pl. a fizikai mérőmódszerek exaktsága. ... A tesztek nélkülözhetetlensége mellett gyakorlati értékességük: az üzemekben, a gyakorlati életben, hol a képesség egyedüli értékmérője a belőle fakadó siker, az idevonatkozó irodalom tanúsága szerint a lélektani tesztek diagnózisai, sőt prognózisai is az esetek 3/4 részében beváltak” (Várkonyi, 1934, 35. o.)

Várkonyi szemléletét, így bizonyosan a laborban folyó munkát is meghatározta holisztikus-bergsoniánus nézőpontja, amely a személyiség egészlegességét hangsúlyozta. A személyiség megismerésében elengedhetetlennek tartotta a „rendszeresített megfigyelés” módszerét. Német szakirodalmat idézve hangsúlyozta a „totális eljárás” fontosságát, amely az egész személyiség egyedi strukturájának és mélységi rétegeinek végső lélektani megismeréséhez akar elvezetni („strukturelle Ganzheitserfassung durch Vollanalyse”, Várkonyi, 1934, 41. o.).

A képességvizsgálatokban amerikai tapasztalatokat tudott hasznosítani Baranyai Erzsébet, aki amellet, hogy magántanár volt az intézetben, kutatásokat is folytatott. Ame-

rikai tanulmányútjáról e képpen számolt be a hazai sajtóban: „*A gyermek értelmi állapotának felmérése ma láz Amerikában. ... Megmérnek minden funkciót, megmérnek mindent, ami megmérhető és meg nem mérhető, azaz, hogy ilyen nincs is az amerikai szerint, mert ami létezik, az kvantitásban létezik*” (Baranyai, 1929, 20. o., idézi Vajda, 2016, 19. o.). Hírt ad az amerikai „orvosló” hozzáállásról is, arról például, hogy az iskolákban van „orvosló számtan és orvosló olvasás”, a pszichológia osztályon pedig a gyermek magatartását orvosolják (u.o.). Baranyai mindamellett – Várkonyihoz hasonlóan – hangsúlyozza, hogy a gondolkodási képességek egyediek, szerinte a „magasabb rendű értelmesség”: az alkotóképesség nem vizsgálható statisztikai eszközökkel, és a gondolkodás érzésekkel átszőtt folyamata legalább olyan fontos, mint az eredmény. Saját vizsgálataiban a kvantitatív tesztvizsgálatok mellett minőségi vizsgálati módszereket is alkalmazott (például hiányos mondatok kiegészítése, történet befejezés, értelmetlen szóhalmozatok mondattá formálása, abszurd ítéletek helyességének megítélése (Baranyai, 1938, 1939). Később (1960-ban) Baranyai részt vett az Éltes-Binet-teszt korszerűsítésében (Vajda, 2016).

Összességében: a labor közelebbi megismerése egy élénk és modern, országosan ismert kutatóhely képét vetíti elénk. Az itt dolgozó szakemberek részt vettek a hazai és nemzetközi szakmai életben, nemzetközi tájékozottsággal rendelkeztek, ugyanakkor a magyar társadalom szűrőjén keresztül közelítették meg a kutatási kérdéseket. A Várkonyi intézet gazdag profilját tovább növelte az intézethez kapcsolódó kísérleti iskola működése is – ez volt az Újszegeden működő Kerti Iskola.

A KERTI ISKOLA

Várkonyinak az Új Nevelés mozgalommal és a pedagógiai kísérletezéssel kapcsolatos elkötelezettségét mutatja, hogy saját pénzén kísérleti iskolát hozott létre Újszegeden, a Tárogató utca 12 szám alatt, egy 5 szobás családi házban, 6–10 éves fiú és lánygyermek számára.¹⁹ Az intézmény csak két évig állt fenn, azután anyagi okok miatt megszűnt, jelentősége mégis nagy. Az iskola működésének részletes leírását adja Fizel Natasa írása a jelen kötetben (Fizel, 2020). Itt csak az intézet teljes képének rekonstrukciója céljából idézem fel a legfontosabbakat.

Magyarországon a század elején gyökeret vert a gyermektanulmányozási- és ezzel összefüggésben a reformpedagógiai mozgalom (Németh, 1996). A reformpedagógiai eszmék megvalósításának fő helye a Domokos Lászlóné Löllbach Emma vezetésével működő „Új Iskola” volt Budán, de ismert volt Nemes Aurélné Müller Márta buda-

¹⁹ A gyermekek különböző társadalmi osztályokból származtak, a szülők között volt orvosok, köztisztviselő, de gyári munkás is. Az iskola életét érintő kérdésekben a szülők véleményét is meghallgatták.

pesti „Családi Iskolája” is. Várkonyi, aki tagja, egy ideig pedig társelnöke is volt a Magyar Gyermektanulmányi Társaságnak, közelről követte ezeket a pedagógiai kísérleteket. 1936-ban részt vett az angliai Cheltenhamben szervezett Pedagógusok Világkongresszusán, amely az „Új Nevelés Ligája” által szervezett egyik legjelentősebb nemzetközi reformpedagógiai tanácskozás volt abban az időben (Pukánszky, 2002). Még ebben az évben Várkonyi megnyitotta a Kerti Iskolát. Az iskola igazgatásával tanítványát, Dolch Erzsébetet bízta meg, aki egyben a vezető tanítói pozíciót is betöltötte.

Az iskola működését Várkonyi és Dolch a nemzetközi reformiskolák elméleti alapjainak és gyakorlatának magyar adaptálására építette. Dolch *„Az Új Nevelés elméleti és gyakorlati megvalósulásai”* címmel írt doktori disszertációja a téma egyik legátfogóbb elméleti feldolgozása volt. Gyakorlati tapasztalatot Domokosné iskolájában szerzett, ahol egy hónapot hospitált 1935-ben. Várkonyi rendszeresen publikált *„A Cselekvés Iskolája”* című lapban, amely a magyar reformpedagógia országosan elismert szócsove volt. Figyelemreméltó, hogy ezt a lapot a Tanárképző Főiskola²⁰ gyakorló iskolája adta ki 1933 és 1944 között, az igazgató, Kratofil Dezső főszerkesztésében. Várkonyiék Claparède, Decroly, Ferriere, Kerschensteiner és Dewey megközelítéseit integrálva fogalmazták meg az iskolamodell céljait, szembe helyezkedve a passzív befogadást előtérbe helyező herbartianus modellel. A Kerti Iskola a teljes gyermeki személyiséget aktív cselekvésen, gyakorlati tevékenységen keresztül fejlesztő iskola kívánt lenni. A tevékenységek között szerepelt a kertészkedés, a kollektív meseszöveg, a színelőadások tartása. Az oktatás játékosan, sok szemléltetéssel és a cselekedtetéssel történt. Az intellektuális, a testi, a szociális és az erkölcsi – vallásos nevelés egyaránt hangsúlyt kapott (Fizel, 2020 jelen kötet, Pellesz és Szűts-Novák, 2019, Pukánszky, 2002). Az iskola fennállása alatt egyben kutatási műhelyként is működött, ahol tesztelést és egyéb lélektani vizsgálatokat végeztek. Dolch Erzsébet hetente egyszer a városi érdeklődők számára is készített személyiség, illetve pályaalakmassági tesztek (ún. pszichogramokat) (Pukánszky, 2002).

Összességében: a Várkonyi intézet egy sokoldalú, a modern irányzatokra nyitott, országosan ismert intézmény volt, ahol jó lehetett dolgozni. Ebben az intézetben pedagógia és pszichológia szorosan összefonódott. Ez 1934-től szervezetileg is így volt, mivel a gazdasági válság miatt a bölcsészkaron intézeteket vontak össze. Ennek keretében a Várkonyi-féle intézethez kapcsolták a Pedagógia Intézetet, amelynek éléről Imre Sándor Budapestre távozott (v.ö. Szokolszky szerk., 2009).

A szegedi tíz év Várkonyi pályafutásának legtermékenyebb időszaka volt. Közel száz publikációja jelent meg ezen időszak alatt (jelentősebb könyvek: *Bevezetés a nevelés-lélektanba*, 1937, *Neveléstan*, 1938, *A gyermek lélektana, két kötet*, 1938–1940). Jelentős tudományos közéleti tisztségeket töltött be a Magyar Pedagógiai Társaság alelnökéeként, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság egyik vezetőjeként, a Magyar Pszichológiai Szemle főszerkesztőjeként és a Magyar Pszichológiai Társaság társelnökéeként, később

²⁰ Teljes neve: Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola.

elnökeként. A jelentős tisztségekre annak a szemléletnek köszönhetően választották meg, amely „konkrét tényekre és irodalmi adatokra épülő pedagógiai-pszichológia” volt, egyben egy körültekintő, a szélsőségektől mentes filozófiára alapozódott (Kiss, 1988, 205.).

Az egyetemen belül is aktív közéletet élt. 1937/38-as és 1938/39-es tanévekben a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt. Emellett vezette az egyetemi diákjóléti intézményt, a Mensa Academica-t. Részt vállalt az egyetemi énekhar irányításában, és kapcsolódásként első hegedűsként szerepelt az egyetemi szimfonikusokkal (Csomortáni, 2009).

1940 őszén ennek a korszaknak végeszakadt. Az augusztus 30-i II. bécsi döntés nyomán Kolozsvár ismét Magyarország része lett, a menekült Ferenc József egyetem visszaköltözhetett Kolozsvárra. A Szegeden eresztett gyökerek azonban erősek voltak, ott is megmaradt az egyetem, Horthy Miklós Tudományegyetem néven.²¹ Kolozsvárott azonnali égető szükség volt professzori karra. Várkonyi más szegedi professzorokkal együtt (pl. Málnási Bartók György filozófus, Miskolczi Dezső neurológus²²) kötelességének érezte, hogy részt vegyen az újjászervezésben. Kolozsvárra költözött, igazgatója lett a Majális utcai Lélektani Intézetnek, majd a Pedagógiai Intézetnek is. A szegedi intézetet Bognár Cecil Pálra hagyta.

AZ INTÉZET BOGNÁR CECIL PÁL ALATT ÉS A FELSZÁMOLÁS. A BETILTOTT ÉS A REJTŐZKÖDŐ EMLÉKEZET 1940-TŐL A FORDULAT ÉVÉIG

1940-es átszervezésben a pedagógiai és a lélektani intézet ismét szétvált. A Pedagógiai Intézet élére Mester János, a Lélektani Intézet néven újjászervezett egység élére pedig Bognár Cecil Pál (1883–1967) került. Feltételezhető, hogy Várkonyi javasolta Bognárt utódnak, aki ismert név volt a hazai fejlődés- és pedagógiai lélektanterületén, és Várkonyihoz hasonlóan pannonthalmi bencés szerzetes háttérrel, valamint pécsi kötődéssel is rendelkezett. Papi fogadalmát 1906-ban tette le, azt követő tanári képzést matematika–fizika szakon szerzett és középiskolai tanárként is dolgozott. 1911-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett a Budapesti Tudományegyetemen filozófiából, mint fő-, elméleti fizikából és pedagógiából, mint melléktárgyakból. A budapesti egyetemen magántanárként képeztek 1921-ben a „természettudományok ismerettan”, majd az „ismerettan és logika”, és 1930-ban a lélektan és kísérleti pedagógia tárgykörben.

²¹ Az új egyetemet személyesen Horthy Miklós kormányzó nyitotta meg 1940 november 11-én – az oktatás pedig másnap elkezdődött. Az egyetem első rektora a már Nobel díjas Szent-Györgyi Albert lett.

²² Miskolczi Dezső (1894–1978) a modern ideg- és elmeorvoslás nemzetközi híró úttörője volt, a szegedi egyetemen létrehozta az Agykutató Intézetet, iskolát teremtett. Az 1940-es év nem lehetett könnyű számára – kolozsvárra költözésének évében vált el feleségétől, aki Szent-Györgyi Alberttel kötött házasságot.

1930-as évektől már kifejezetten gyermeklélektannal foglalkozott, ezen a területen tartott a budapesti egyetemen előadásokat. Itt nyilvános rendkívüli tanári kinevezést is kapott 1933-ban, miután 1937-ben a pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészeti karának Pedagógiai Tanszékére került. Bognár nem rendelkezett olyan nemzetközi tekintéssel mint Várkonyi, de elismert egyetemi tanár volt, aki sokat publikált (például: *Tanulmányok a gyermeki lélekről*, Berlin, 1925; *A művészi alkotás és a műélvezés lélektana*, Pozsony, 1925; *A normák alkonya*, Budapest, 1932; *Térszemlélet*, Budapest, 1932; *Mi és mások. A mindennapi élet lélektana*, Budapest, 1937; *A nőnevelés*, Pécs, 1940; *Lélektan és gondolkodástan*, 1941). Népszerű szerzővé „Mi és mások” című könyve tette, amely a társas érintkezés kérdéseit vizsgálta, gyakorlati útmutatásokkal kiegészítve. A könyvet többször kiadták, két ízben még az 1989-es rendszerváltás után is. Bognár a hazai szakmai közéletben fontos szerepet töltött be: többek között 1931-től ő vezette a Magyar Gyermektanulmányi Társaság Gyermekpszichológiai Szakosztályát, a Magyar Pszichológiai Társaság társelnöke, az Országos Közoktatási Tanács tagja volt. A szegedi egyetemen különféle bizottságokban (Könyvtári Bizottság, Gazdasági bizottság stb.) szolgált, 1943–44 között pedig bölcsészkaros dékán volt.

Bognár Várkonyi vonalát folytatta a szegedi intézetben, de igen nehéz idők következtek. Az egyetem egy részének kiválása, az újjászervezés nagy energiákat vett igénybe. A munkatársi gárda változott. Baranyai Erzsébet Várkonyival Kolozsvárra távozott.²³ A Kerti Iskola már 1938-ban megszűnt, Dolch Erzsébet tanárként folytatta pályáját (Pukánszky, 2002). Bognár körül új emberek bukkantak fel, közöttük Vértes O. József (1881–1953) magántanár, a hazai gyógypedagógiai lélektan jelentős képviselője, aki 1940-től 10 éven át oktatott az intézetben (a következő tárgyakat: A gyógyító pedagógia rendszere, Hisztériás gyermek, Az emlékezet lélektana, Abnormis gyermekek az iskolában, Az alaklélektan problémái). Az intézetben oktatott kísérleti lélektan egy másik jelentős személy is: Schnell János (1893–1973), aki Ranschburg Pál tanítványa volt, és 1926-tól utóda a Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratórium élén.

A szegedi egyetemen 1944 tavaszáig a háború légkörében, de viszonylag zavartalanul folyt az oktatás. A tavasz végén azonban már országszerte – így Szegeden is – honvédelmi munkára kötelezték a felsőoktatási hallgatókat. 1944 júniusa és szeptembere között a várost hat amerikai légbombázás érte. Megsérültek egyetemi épületek is, például 1944. július 3-án a bombák a szegedi Aradi tér környékére és a klinikakert területére hullottak (Tóth, 2019). Őszre a front közeledte miatt a rektor, a hivatalok és az oktatók egy része Budapestre költözött, őket a Műegyetem fogadta be ideiglenes elhelyezésre (Devich, 1986, Osváth, 2006). A háborút követően nem volt könnyű a visszaköltözés, végül az 1945–46-os tanévben újra indult az intézmény, Szegedi Tudományegyetem néven.

²³ Boda István és Harkai Schiller Pál is Kolozsvárra mentek.

AZ 1950-ES ÉVEK

Szeged és az egyetem további sorsát megszabta a kommunista párt hatalomátvétele. Az 1940-es évek végén Szeged helyzetét jelentősen rontotta földrajzi pozíciója. A Kominform Jugoszláv Kommunista Pártot bíráló 1948. június 27-i határozata után Magyarország és déli szomszédja között megromlottak a kapcsolatok.²⁴ A beruházásokat elvonták a déli határokról, a szegedi pártszervek minden ellenzéki tevékenységet titoizmussal azonosítottak. A Nagyszegedi Pártbizottság 1949 őszén felülvizsgálta a térséget és felmérték az ott élő „ellenséges elemeket” (kulákokat, Horthy-tiszteket, a „klerikális reakció” képviselőit), és a délszlávokat. A pártbizottság 1949 decemberében kérte az illetékes állami és pártvezetőket (Farkas Mihályt, Péter Gábort, Kádár Jánost), hogy a határ közeléből az ország távolabbi részére telepítsék át azokat az elemeket, akik feltételezhetően a titoista ügynökök munkáját támogatják” (Blazovich, szerk., 2010, 112 par.)²⁵

A párt meghatározta, hogy ki a rendszer ellensége. Egy brosúra (MDP, 1951–52)²⁶ a következőképpen fogalmaz:

A Magyar Dolgozók Pártja kemény harcokban vezeti népünket a szocializmus felé. A volt gyárosok és nagybirtokosok, a levitézett szolgabírák és horthysta katonatisztek, a volt csendőrök és a kulákok minden erejükkel arra törekednek, hogy megzavarják építőmunkánkat, hogy gátolják előrehaladásunkat ezen az úton. A béke, a szabadság, a szocializmus ellenségeinek első sorában áll a klerikális reakció, az amerikai imperialisták ügynöksége, a kizsákmányolók támasza. ... A klerikális reakció tehát az egyház leple alatt gyülekező népellenes elemek tevékenysége, amelynek célja a népi demokrácia megdöntése, a régi elnyomó nagybirtokos és tőkés-rendszer – és ezen belül a reakciós főpapok politikai és gazdasági hatalmának – visszaállítása.

²⁴ A Kominform teljes nevén Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája. Moszkvából irányított nemzetközi kommunista szervezetet 1947 és 1956 között. A „titoizmus” a Josip Broz Tito jugoszláv vezetőjével fémjelzett kommunista ideológia volt, amelyet a sztálini vezetés ellenségesnek minősített a trockizmussal együtt. Ennek jegyében a kommunista táboron belül éles konfliktus alakult ki Jugoszláviával.

²⁵ Az Ausztria és Jugoszlávia felé eső határ mentén kijelölt 15 km. széles határsávból ki is telepítettek kb. 1500 fő kulák, szerzetes ill. apáca és egyéb „ellenséges” személyt.

²⁶ A brosúra címe: „A klerikális reakció – népi demokráciánk ellensége” 1951/52-ben jelent meg a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztálya A politikai alapismeretek tanulóköréi részére című füzet sorozat keretében. Online:

http://www.ppek.hu/konyvek/Magyar_Dolgozok_Partja_A_klerikalis_reakcio_nepi_demokracian_k_ellensege_1.pdf Az ellenség elleni harc egyben a koncepciók perek indítását is jelentette. Ennek egyik fontos láncszeme volt a Mindszenty per 1949 februárjában, amelynek során Mindszenty József hercegprímást életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte a kommunista népbíróság, hazaárulás és valutaüzérkedés vádjában. Azt a Mindszenty-t, akit a nyilasok 5 hónapon át Sopronkőhidára, majd Sopronba hurcolták és fogvatartották, mert nem volt hajlandó hálaadó misét celebrálni a hungarista vezetés üdvére.

Intézkedéseket is foganatosítottak ezekben az években a kuláság és városi polgárság, a volt tőkés vállalkozói réteg és a Horthy-rendszer tisztviselői ellen. Csak 1952-ben több mint 100 családot telepítettek ki a városból, lakásaikat, ingóságait elvették (Blazovich, szerk., 2010, 132 par.).²⁷

Az egyetemeken a légkör és a helyzet a fordulatnak megfelelően alakult (v.ö. Szokoloszkó, 2020a, jelen kötet). A szegedi pszichológia területén kettős okból elkerülhetetlen volt a retorzió: az intézet vezetője definíciószerűen a klerikális reakció képviselője volt, ezen túl a pedológia híve és képviselője. A pedológiát 1936-ban a szovjet kommunista párt ítélte el antimarxista, áltudományos tevékenységként. Ennek nyomdokain járt az MDP 1950-es határozata. Felmerül a kérdés, hogy a pedológia miért vívta ki a szovjet kommunista párt ellenszenvét, amikor a forradalmat követően a gyermekközpontú reformpedagógia még állami támogatást élvezett? A válasz egyrészt Buharin nevével való összefonódásban kereshető, aki támogatta a pedológiát, de személye koncepció per célpontja lett.²⁸ Nagyobb részt pedig abban, hogy a gyermeki szabadságot hirdető pedológia összeegyeztethetelen volt azzal a céllal, hogy a gyermekeket a szocializmus fegyelmezett építésére kell felkészíteni (v.ö. Sáska, 2005).

Bognár Cecil Pált – aki nemrég még köztisztviselőként álló személy volt és számos egyetemi pozíciót foglalt el – 1949-től eltiltják a tanítástól, 1950-ben pedig nyugdíjazták. Munkásságát korán elítélik – az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú, a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről szóló rendelete mellékletében szerepelnek és tiltott listára kerülnek Bognár Cecil Pál következő könyvei: „Ifjúságunk egészségének alapjai”, Actio Catholica, Budapest, é.n., és „Kamaszok”, Szent István Társulat, Budapest, 1941 (Sáska, 2008). Bognár szegénységben, visszavonultan élt Szegeden 1967 júniusáig, majd Pannonhalmára költözött, ott halt meg.

1950-ben a Lélektani Intézetet beolvasztották a Neveléstudományi Intézetbe, amelynek addigi vezetőjét, Mester Jánost szintén nyugdíjazták. Egy rövid átmenet idejére a Várkonyi tanítvány, irodalomtörténész Baróti Dezső vette át az intézet vezetését. Őt hamarosan követte az intézetvezetői székben Tettamanti Béla (1884–1959), majd az ő váratlan halála után²⁹ Ágoston György (1920–2012). Tettamanti Bélát azt az értelmiségi választat járta, amely a széleskörű európai műveltségen, filozófiai felkészültségen és baloldali meggyőződésen keresztül vezetett a kommunista elköteleződésig³⁰,

²⁷ Az Ausztria és Jugoszlávia felé eső határ mentén kijelölt 15 km. széles határsávból ki is telepítettek kb. 1500 fő kulák, szerzetes ill. apáca és egyéb „ellenséges” személyt.

²⁸ 1938-ban kivégezték.

²⁹ Lenyelt egy kenyérbe került fésűfogat és bélperforáció majd vérmérgezés következtében meghalt (Dúró Lajos közlése).

³⁰ Tettamanti tevékenyen részt vállalt a Márciusi Front munkájában, ezért a Sztójay kormány alatt bujkálnia kellett. A Márciusi Front a népi írók (pl. Erdei Ferenc, Féja Géza), valamint a budapesti Egyetemi Kör és a debreceni Egyetemi Kör diákjainak szervezete volt. Bibó István és Tettamanti Béla is támogatta tevékenységüket. Tettamanti 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba. Erede-

majd az 1950-es években Marx, Engels, Lenin és Sztálin „pedagógiai tanításainak” (feltehetően kényszerűen) egyetértő hangoztatásában. Szocialista pedagógiát akart alkotni, de magyar pedagógiai örökség továbbfejlesztésével, nem a szovjet minták szolgai másolásával (Gácsér és Pukánszky, 1992). Ágoston György szintén 1945-től kezdve volt tagja a kommunista pártnak. 1952-ben nyert el kandidátusi fokozatot.³¹ Az 1950-es években a pedagógiai közéletben vezető személyiséggé vált, vezette az MTA Pedagógia Főbizottságának munkáját. 1956-ban bírálat érte³², ezt követően 1959-ben került a szegedi egyetemi pedagógia élére, amit 1990-es nyugdíjazásáig vezetett.

Tettamanti és Ágoston elismert vezető személyiségek voltak a pedagógiában, ami az általános tényezőkön túl még inkább meghatározta a pedagógia domináns helyzetét a szegedi egyetemen. A pszichológia betagológt a szocialista pedagógia rendjébe – feladata a tanárszakos hallgatók felkészítése volt a marxista szellemiségű pszichológia keretében. A lélektan visszaszorult az általános lélektani stúdiumok oktatására, heti 2 óra terjedelemben. Az 1950-es években a pszichológia szervezetenként vegetatív állapotban létezett a szegedi egyetemen.

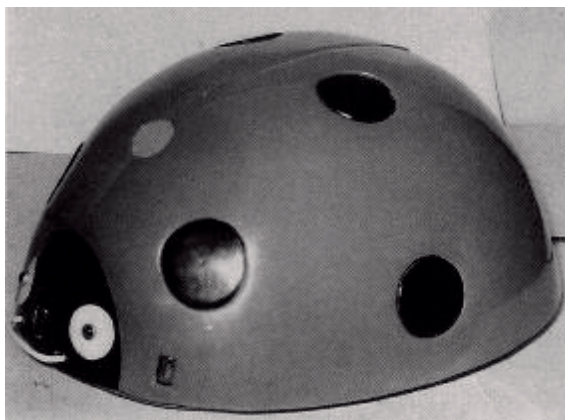
Meglepetésekre mégis bukkanhatunk az ötvenes évek szegedi egyetemi világában. A Tettamanti vezette intézetben dolgozott Király József pszichológus, aki kísérleti pszichológiához kötődő publikációkat tett közzé (pl. *Az idegrendszer plaszticitása és a nevelhetőség, Új készülék reakcióidő határozására, A színes hallás és a feltételes reflex*), és népszerű könyve jelent meg 1964-ben *Kísérletező pszichológusok* címmel (Király, 1964). Még érdekesebb, hogy Király József pszichológus ötletéből kiindulva építette meg 1957-ben Muszka Dániel szegedi informatikus – kibernetikus, Kalmár László matematikus tanítványa, a nemzetközileg is egyik elsőnek számító robot-állatot, a „szegedi katicabogarat”, a pavlovi feltételes reflexek modellezése céljából (lásd 7. ábra). A katica formájú (60cm hosszú) gép feltétlen és a feltételes reflexek alapján működött, és kondicionálható mozgásos viselkedést produkált. Muszka 2011-ben Muszka Dániel kivitt egy másolatot a londoni Science Museum- tartott robotikai kiállításra, ahol a modellt beválasztották a tizennégy legjobb robot köz (Szabó, 2019).

tileg makói tanár lévén tanári kapcsolatba került József Attilával, akinek az útját egyengette és bátorította őt (Tettamanti, 2006)

³¹ Kandidátusi disszertációját a közösségi nevelés és az úttörőmozgalom témaköréből írta (Ágoston, 1952).

³² Veczkó József (in Szokolszky, szerk. 2009, 117.o.) visszaemlékezésében a következőket mondja: „Ágostonnak azért kellett hivatalból Szegedre jönnie Pestről, mert 1956-ban a Petőfi Irodalmi Körben felszólalt, forradalmi hevületében. És ezért büntetésből vagy jutalmul Szegedre került. Na most, Veczkó Jóska akkor Zalaegerszezen élt a családjával, és beválasztották az ottani Pedagógus Forradalmi Bizottságba, ezért tulajdonképpen menekülnie kellett a letartóztatás elől, Zalaegerszegről. És ebben az élethelyzetben találkoztam én a hasonló helyzetben lévő Ágostonnal.”

Ki kell térnünk Várkonyi sorára. A kolozsvári professzorok 1944 tavaszán szembefordultak a Sztójay-kormány zsidóellenes intézkedéseivel, és szeptemberben, amikor a magyar kormány elrendelte Kolozsvár kiürítését, nem hagyták el egyetemüket. Az egyetem óvóhelyén nyitották meg a tanévet (Tonk, 1999). 1945-ben a román hatóságok átvették az uralmat, ekkor sokan elhagyták Kolozsvárt. Várkonyi is Budapestre menekült, ahol egykori tanítványa, Ortutay Gyula volt az

7. ábra. A szegedi katicabogár, Muszka Dániel találmánya.

Forrás: <https://www.inf.u-szeged.hu/~csendes/katica/honlap/mukodes.htm>

oktatásügyi miniszter. Ortutay 1945 őszén a Műegyetem Neveléstudományi Tanszékére nevezte ki Várkonyit, de 1947-ben áthelyezte a budapesti egyetemre, az 1919. óta betöltetlenül maradt lélektani tanszék betöltésére. Rövid másfél éves ottléte alatt Várkonyi javaslatot tett egy Kísérleti Pszichológia Tanszék felállítására, amit végül is Kardos Lajos töltött be (Pléh, 2019). 1950-ben egyértelművé tették, hogy személye a rendszer számára nem elfogadható – eltiltották az oktatástól és felmondtak neki. Írásai tiltólistára kerülnek, és csaknem a rendszerváltásig azon is maradnak (Csomortáni, 2009).

Várkonyi életén végighúzódott egy romantikus szál (v.ö. Csomortáni, 2009). 1932-ben „villámcsapásszerűen” beleszeretett tanítványába, Kisfaludy Erős Piroskába. Szerzetesi kötelékét tekintve a lánykérés botrányosnak minősült és meghiusult. Az apa nem adta beleegyezését, sőt, lányát házasságkötésbe kényszerítette. Várkonyi munkával orvosolta fájdalmát. A háború után Budapestre érkezve azonban újra összetalálkoztak, ezúttal nem volt akadálya a házasságnak, mert Piroška időközben elvált. Várkonyi 1947-ben kilépett a rendből, és összeházasodtak. Felesége támasza tudott lenni a rá váró nehéz években. Eltiltása után egy darabig baráti segítséggel másodállásban a MÁV Alkalmasságvizsgáló Laboratóriumában szaktanácsadóként helyezkedett el, de írásai nem jelenhettek meg. Nehéz körülmények között, betegséggel küzdve élte idős napjait. Lakásán előadásokat tartott és fogadta barátait: Bálint Sándort, Ortutay Gyulát, Tamási Áront, Fitz Józsefet, Trócsányi Zoltánt, Prohászka Lajost (Csomortáni, 2009). 1971 május 20-án halt meg, 82 éves korában.

AZ 1960 ÉS 90 KÖZÖTTI IDŐSZAK

Az 1960-as évek elejét az 1956-os forradalom utóélete határozta meg. A forradalom, így az azt követő megtorlások is közvetlenül érintették a szegedi egyetemet, ezen belül is a bölcsészkart.³³ A forradalomban részt vett személyek ellen hosszan tartó megtorlási folyamat vette kezdetét (Blazovich, 2010). Ennek levezetésére Csongrád megyében Komócsin Mihály kapott felhatalmazást megyei pártvezetőként 1957-ben. A Kádárhoz képest dogmatikus baloldali párttitkár diktatórikus teljhatalmát egészen 1985-ig gyakorolta Csongrád megyében.³⁴ Így az országnak ebben a részében nem volt tapasztalható az a viszonylagos enyhülés, ami az 1960-as években Budapesten és az ország több részén tapasztalható volt, és ami háttere volt a pszichológia intézményes visszatérésének is.

Az 1960-as évek a fővárosi értelmiség körében szellemi pezsgést hoztak. Az elmúlt tapasztalatok fényében viták indultak az „igazi marxizmus” mibenlétéről (Sáska, 2005, Weiss, 2010). A pszichológia visszatért az ELTE-n, és kezdte visszanyerni szervezeteit (Kovai, 2016, Máriási, 2016, Pléh, 2011). Vidéken sokkal szűkebb volt a mozgáster. A szegedi egyetem évkönyve az 1960–67 között elért eredményekről beszámolva a következőket írja: „*a dogmatizmustól és revizionizmustól megtisztult marxizmus – leninizmus iránt megnövekedett érdeklődést táplálva igyekeztünk elősegíteni oktatóink ideológiai továbbképzését*” (JATE évkönyv, 1966 (1967), 23.). A kommunista szakemberképzés megvalósítását a beszámoló szerint 1966-ra sikerült elérni. Az ez évi pártértekezletben rögzítették, hogy az oktatók nagy többsége elvégezte a Marxista–Leninista Esti Egyetemet, vagy ennek megfelelő marxista képzésben vettek részt, és hogy az oktatók 60%-a párttag. Az egyetemi pártpolitikában a KISZ (Kommunista Ifjúsági Szövetség) kezében volt a hallgatók nevelése, amit az egyetem minden erejével támogatott. Az ideológiai és belügyi ellenőrzés szorosságát mutatja például, hogy 1964-ben eljárás indult Bálint Sándor néprajzkutató egyetemi tanár ellen, mert tudományos kutatóútjáról külföldi könyvekkel tért haza, és ezeket ismerőseinek kölcsönadta. Bálint Sándort egykori Demokrata Néppárti kötődése miatt veszélyesnek minősítették, titkos megfigyelés alatt tartották, majd a Belügyminisztérium döntése alapján perbe fogták és jogerősen 6 havi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték (Blazovich, 2010).

A lélektan továbbra is a pedagógia fennhatósága alatt működött. Az 1960-as években a tanárjelöltek 10 félévből 3 félévben kaptak lélektani oktatást. Az 1958/59-es tanévben Király József adjunktus helyébe Duró Lajos (1928–2015) lépett, aki 1953 és 1957 kö-

³³ Részletes ismertetést ad Miklós, 2011.

³⁴ Csongrád megyét ebben az időszakban „PolPot megyének” nevezték Komócsin Mihály uralma alapján. A Komócsin család több tagja hatalmi pozícióban volt, ezért „Komócsin klán”-ként emlegették őket a köznyelv. Megingathatatlan pozíciójukat munkásmozgalmi múltjuknak és a szovjet támogatásnak köszönheték. (v.ö. Miklós Péter 2017)

zött a leningrádi Herzen Pedagógiai Főiskolán volt aspirantúrán.³⁵ Pedagógiai kandidátusi fokozatát honosították, majd pszichológiai fokozattá minősítették át.

1970 szeptemberében egy jelentékenynek tűnő átszervezés történt: önálló egységként Pszichológiai Tanszék jött létre Dúró Lajos docens vezetésével. A Pszichológia Tanszék azonban csak úgy alakulhatott meg, hogy egyúttal létrejött a Pedagógiai és Pszichológiai Tanszékcsoport, melynek vezetője Ágoston György lett. Ettől kezdve 20 éven át – egészen a rendszerváltásig – Dúró Lajos és Ágoston György neve fémjelzte a JATE-n működő pedagógiát – pszichológiát (az egyetem 1962-ben felvette a József Attila Tudományegyetem nevet).

Az oktatók pedagógiai irányú kutatásokat folytattak. Dúró tanszékén lett oktató Veczkó József (1928-), aki korábban a gyermekvédelem területén dolgozott Kecskeméten. Egyetemi doktori disszertációját 1965-ben védte meg Dúró Lajosnál, és Ágoston György hívására 1970-ben a tanszékre került adjunktusi, majd docensi beosztásba. Az 1971-ben Ágoston és Dúró szerkesztésében kiadott *Acta Universitatis Szegediensis*-ben Veczkó József *Az alap- és középfokú iskolai pedagógusok tanítványaiokról szerzett ismereteinek lélektani vizsgálata* c. tanulmánya kiterjedt empirikus kutatásokról számol be: Egy négyéves vizsgálat keretében 14 000 általános és középiskolai tanulót kérdeztek meg a tanév kezdetén, közepén és végén, hogy szívesen járnak-e iskolába. Egy 3000 pedagógusra és 8000 szülőre terjedő vizsgálat során szülői elvárásokat vizsgáltak az iskolai neveléssel kapcsolatban. Egy további vizsgálat több száz osztályfőnök – bevonásával vizsgálta, hogy a tanárok milyen ismeretekkel rendelkeznek az általuk tanított gyermekekről (Veczkó, 1971).³⁶

Szenes Márta, aki 1980-ban került a tanszékre a Debrecenben 1974-ben frissen indult pszichológus képzésből kikerülve, a következőképpen számolt be a szegedi helyzetről 2009-ben (Szokolszky szerk., 2009, 201. o.):

„1980-ban végeztem Debrecenben, rögtön utána Szegedre jöttem dolgozni. Megjelent az egyetemnek egy gyakornoki pályázata, ugyanis a régi doktori rendszerben, ha valaki doktorálni akart, akkor egy 2–3 éves gyakornoki időszakot kellett eltöltenie, és ez alatt volt módja megírni a doktori dolgozatát. Az akkori tudományos szisztémában ez volt az első fokozat, az első tudományos minősítés. Ehhez nem tartoztak olyan szisztematikus kurzusok, mint a mostani PhD képzésben. Tehát jelentkeztem az akkori József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Pszichológia Tanszékére, és itt lettem gyakornok, ami a dolgozat írása mellett azzal is járt, hogy taníthattam a Tanszéken. Abban az időben általában nem volt egyértelmű, hogy a tanszéken pszichológus diplomával rendelkezők tanítottak, hanem úgy is bekerülhettek az oktatók, hogy pszichológiai témájú dok-

³⁵ Ez a doktori ösztöndíjas tanulmányoknak felelt meg. Disszertációjának címe: „A proletárnemzetköziség nevelése az oktatás folyamatában (a történelemtanítás alapján) a szovjet és a magyar iskolák felső osztályában” (Forrás: Akadémiai Almanach, lásd: Darvai, 2019).

³⁶ Veczkó József a gyermekvédelem elismert szakembere lett, a rendszerváltás után is jelentek meg művei ebben a témakörben.

torit írtak. Amikor én a tanszékre kerültem, akkor Dúró Lajos volt a tanszékvezető. További munkatársaim voltak többek között, Zakar András,³⁷ Gergely Jenő, Veczkó József, Helembai Kornélia, Keményné Gyimesi Erzsébet. Akkor nem volt még egyáltalán pszichológusképzés, csak tanárképzés folyt és én azon belül tanítottam pszichológiát, a legkülönbébb kurzusokat kellett oktatnom, kezdetben nem nagyon válogathattam. A kollégáktól nagyon sok támogatást kaptam ahhoz, hogy biztonságban kezdhesek tanítani, illetve írni a kisdoktori értekezést. Dúró tanár úr különösen odafigyelt a tevékenységemre, hiszen ő volt a témavezetőm. Sokat konzultált velem akkoriban, és osztotta meg velem gazdag kutatói tapasztalatait”

A RÉGI INTÉZET EMLÉKEZETE

Mi történt mindeközben a Várkonyi intézet és az ott dolgozók személyének, munkásságának emlékezetével? Mi lett a labor sorsa?

Pierre Nora, a történeti emlékezet jeles kutatója, ezt írja:

„Emlékezet, történelem: távolról sem szinonimák, s rá kell ébrednünk, hogy szembeállítja őket minden. Az emlékezet maga az élet, melyet élő csoportok hordoznak, s ekképpen folyamatos fejlődésben áll, kiteve az emlékezés és a felejtés dialektikájának, nem törődve szükségyszerű deformációjával, védtelen minden használat és manipuláció ellen, hajlamos hosszú rejtőzködésre és hirtelen új életre kelésre. ... Az emlékezet az általa összeforró közösségből fakad ... Az emlékezet természeténél fogva sokféle és sokszorozódó, kollektív, többes számú, mégis individualizált” (Nora, 1999, 143. o.).

A történeti emlékezet a múlt és a jelen közötti folytonosság hordozója, a civilizáció nélkülözhetetlen alapja. Ideális körülmények között a múlt észrevétlen természetességgel integrálódik a jelenbe, a tárgyi–személyi feltételek folytonosságára épülve. A múlt történeti emlékezetét azonban még ilyen körülmények között is őrizni kell, fenn kell tartani. A történeti emlékezet sérülékeny jelenség: plurális, érdekek és szubjektív szálak által átszótt. Különösen sérülékeny ott, ahol erőszakos törések szabdadják a társadalom fejlődését. Az emlékezet ellenőrzése, manipulációja régóta hatalmi eszköz – a római korban kialakult szokás szerint a társadalomból kivetendő személyeket a „damnatio memoriae” sújtotta, emléküket kitörölték, nevüket nem volt szabad kiejteni.

Veczkó József a következőképpen emlékezett egy vele készült interjúban, 2009-ben:

„Ahogy említettem, volt a Wágner Ádám, aki kapcsán én Bognár Cecillel összeismerkedtem, őt meglátogattam. Amikor én ott voltam Bognár Cecilnél, akkor illegálisan voltam ott, hivatalosan nekem nem illett elmennem Bognár Cecilhez. Ez akkor így működött, politikailag ez nem volt illő cselekedet. Erről a Dúró tanár úr sem tudott, talán ma sem tud, csak a Wágner Ádám és a Geréb Gyurka tudott erről. Bognár Cecil emlegette ne-

³⁷ Zakar András, aki egy Pályalélektani Tanszéki Csoportot vezetett.

kem Várkonyit. És akkor Várkonyi már nem volt Szegeden, hanem ők Piroskával akkor már Pesten voltak, összeházasodtak. Tehát Bognár Cecilen és Wágner Ádámon keresztül jutottam el Várkonyiékhöz”.

Bognár Cecil Pál tehát még életében hivatalosan „elfelejtetté” vált politikai, nem szakmai alapon. Két fejlődéslélektani könyvét tiltó listára tették, a tanítástól eltiltották és nyugdíjazták. Az ő esetében nem arról volt szó, hogy olyan ténylegesen kifogásolható pszichológiai nézeteket vallott volna, mint a fajpszichológia. Nevének törléséhez elég volt „klerikális reakció” háttere és a pedológiai irányzathoz tartozása. Várkonyi szintén hivatalosan kitagadottá vált az ötvenes évekre, annak ellenére, hogy mindig is támogató kapcsolatot mutatott baloldali beállítottságú tanítványai (Ortutay, Baróti, Reitzer, Tomori) irányában, és a háború után – talán nyitottságának bizonyításaképpen – a szovjet pedagógia nagy alakjának, Anton Makarenkónak „Az új ember kovácsa” c. könyvéhez írt tanulmányt.

A hivatalos emlékezet tehát parancsszóra megszakadt. Mi lett a Várkonyi intézetében működő laboratórium sorsa? Veczkó József és Dúró Lajos a velük 2009-ben készült interjúkban így emlékeznek erre vissza (in Szokolszky, szerk 2009):

„Akkor nálunk az egyetemen (1962-ben) működött a labor, egy munkaszobából lett ott az Ady téri földszinten (mai BTK épülete). Ott lettek gépek, miegymás, hazugságmérő készülékekkel, reakcióidő mérővel, tremor mérővel, hanggenerátorral, meg 5 vagy 10 csatornás elektroenkefalográffal. A klinikától kaptuk, mert ők már kiselejtezték. Minden félévben a tanárjelöltek 2 órát a laborban töltöttek, eszközökkel, tesztekkel, utána 3 órát pedig iskolában, óvodában. ... 1963-tól a lélektani stúdiumhoz fél évenként egy fél napos lélektani gyakorlat kapcsolódott. A hallgatók mentesültek a szaktárgyi órák látogatása alól. A lélektani gyakorlat a pszichológiai laborban kezdődött. Itt ismerkedtek meg a hallgatók az egyes pszichológiai tesztekkel, majd a technikai eszközök kerültek sorra, a hanggenerátor, a galvanikus bőrreflex mérő, a reakcióidő mérés, az EEG. A gyakorlat óvodai és iskolai látogatással folytatódott. A hallgatók megfigyelési szempontok alapján készítettek jegyzeteket, például a gyermek figyelmét követve metakommunikációs jegyek alapján (koncentráltan figyel, nem figyel, megosztva figyel)”. (Veczkó, in Szokolszky, szerk. 2009, 195. o.)

„Várkonyi Intézetében működött egy jól felszerelt laboratórium, amihez akkor jelentős anyagi támogatást kapott. Sokféle vizsgálati eszköz volt ebben a laboratóriumban: reakcióidő-mérő, tachisztozkóp, GSR készülék. Az 1970-es években ezek jó része még megvolt, de többségük valószínűleg a gyakori költözködések áldozatául esett.” (Dúró, in Szokolszky, szerk. 2009, 182. o.)

A visszaemlékezésből tehát arra következtethetünk, hogy a Várkonyi labor felszerelése szétszóródott, működése nyilvánvalóan megszűnt. A tanszék a klinikákról kapott leselejtezett eszközöket. Az 1970-es éveket a következőképpen jellemzi Veczkó József:

„A helyzethez tartozott, hogy Dúró tanár úr tudta tartani a frontot a politika felé, pártbizottságok, meg egyebek. Ő maga és a barátai részben politikus embereknek is tartották ma-

gukat. Ez olyan szempontból előnyös volt, hogy nem kellett attól tartani, hogy ott a pszichológiai laborban Binet, Simon tesztek vannak, – ezt hivatalosan nem díjazták volna. Sumba alatt egyre erőteljesebben a tényleges szakma irányába lehetett mozdulni. Az eredeti gyermeklélektani könyv egy orosz-szovjet fordítású könyv volt. Amely azért bővült, amikor már idekerültem, azért volt egy jegyzetem Molnár Imre bácsitól gyermeklélektanról. Volt még a két kötetes Várkonyi gyermeklélektan könyv is, a Bühler könyv is. A lényeg, hogy a '70-es évek végétől a világra kitekinthető állapotba kerültünk” (Veczkó, in Szokolszky, szerk. 2009, 196.o.).

Várkonyi emléke sok tanítványában, pályatársában tovább élt. Születésének centenáriumán, 1988-ban Dúró Lajos és munkatársai megfogalmazták azt a célt, hogy hivatalos megemlékezést tartsanak. A rendszerváltás előtt egy évvel került sor erre az eseményre. A JATE Pedagógiai-Pszichológiai Tanszékcsoportja, a Magyar Pszichológiai Társaság Dél-magyarországi Tagozata és Pszichológiatörténeti Munkacsoportja, valamint a Szegedi Akadémiai Bizottság Pedagógiai és Pszichológiai Szakbizottsága kiállítással egybekötött tudományos emlékülést rendezett Szegeden 1988 október 14-én Várkonyi (Hildebrand) Dezső születésének 100. évfordulója alkalmából. Az ebből az alkalomból készült, Ágoston György, Dúró Lajos, Nagy József és Zakar András által szeksztett kötet előszava megjegyzi:

„Várkonyi professzor egyetemi működését félbeszakította a személyi kultusz, fiatalon, élete teljében nyugdíjazták. Ezután csak tudományos munkával foglalkozott, még közel negyedszázadot élt és alkotott. A kötet Várkonyi (Hildebrand) Dezső professzor egyik eddig nem publikált tanulmányát³⁸ és a tudományos emlékülésen elhangzott előadások anyagát tartalmazza” (Ágoston, Dúró, Nagy, Zakar szerk., 1988, 3.o.).³⁹

Az 1988-as megemlékezéssel egyidejűleg került sor egy terem elnevezésére is Várkonyi után. Ennek a története Dúró Lajos személyes közlése és az általa közölt dokumentumok alapján rekonstruálható (közölve a Szokolszky szerk. 2009-es kötetben). Mivel hivatalosan még az 1980-as években sem volt kívánatos Várkonyi Hildebrand Dezső nevét emlegetni, az ünnepi emlékülés és a teremelnevezés ügyében is engedélyeket kellett kérni. 1988-ban, az ünnepi emlékülés alkalmából Dúró Lajos felterjesztést tett a Magyar Pszichológiai Társaság elnökének és az egyetem rektorának, aki a Művelődési Minisztérium felé továbbította az igényt. Végül több hónap után a minisztérium megadta az engedélyt. Ezután került ki a „Várkonyi labor” felirat arra kis szemináriumi szo-

³⁸ Várkonyi Dezső Az emberi viselkedések és cselekvések rendellenességei a normalitás körében. (Parataxisok) A szerző a tanulmányt 1950-ben írta Budapesten, publikálására az 1988-as kötetben először került sor.

³⁹ A kötetben Rókusfalvy pál, Dúró Lajos, Veczkó József, Baróti Dezső és Zentai Károly írásai jelentek meg Várkonyi tanulmánya mellett.

bára, amely a Petőfi sugárúti épület 3. emeletén volt található⁴⁰, és amelyben 1996-ban semmi nem indokolta a „labor” elnevezést.

Az emlékülés, az emlékkötet megjelentetése, és a helyiség elnevezése jelentős emlékezeti aktusok voltak. De a néhány példányszámban megjelent szerény kötet alig tudott változtatni a hosszú elhallgatás hatásain. Rókusfalvy Pál írása megállapította: „*Az elmúlt négy évtizedben lassan két pszichológus és pedagógus generáció nőtt fel anélkül, hogy intenzív kapcsolatba került volna Várkonyi életművéből sugárzó korszerű szemlélettel, tudással és emberformáló hatással*” (Rókusfalvy, 1988, 160. o.). Tegyük hozzá: anélkül nőttek fel, hogy egyáltalában tudtak volna arról, hogy Várkonyi létezett. Azt is meg kell jegyezni, hogy az 1988-as megemlékezés csak Várkonyi személyének szólt, a régi intézet jelentőségéről, Bognár Cecil Pál és mások munkásságának elismeréséről, emléük „rehabilitásáról” nem volt szó. Paradox módon az sem segítette az emlékezet feltámasztását, hogy a régi rendszer utolsó évében rendezett megemlékezés az előző generációk ügyeként tűnhetett fel, a jövő szempontjából érdektelen eseményként.

VÁLASZOK A FELTETT KÉRDÉSEKRE

Így jutunk el a rendszerváltásig, azokhoz az évekig, amikor a tanszék fejlődése új lendületet vett Vajda Zsuzsanna tanszékvezetése alatt. 1997-ben megindult a pszichológia szakos képzés, először csak a debreceni egyetem Pszichológiai Intézetének kihelyezett tagozataként, majd a 1999-ben megkapott akkreditációt követően saját jogon. Megindult a levelező képzés és a tanszék személyi állománya is erősödött.

A történeti áttekintés után jobb pozícióban vagyunk ahhoz, hogy megválaszoljuk az indító kérdéseinket: Hogyan alakulhatott úgy, hogy Szeged „az elsőből az utolsó” lett, azaz ott jött létre legkésőbb a pszichológia szak, ahol először jött létre szervezetenként önálló, magas szinten működő lélektani intézet? Mind a „hogyan lett az első”, mind a „hogyan lett az utolsó” kérdésre adható válasz összetett. Hogy miért éppen Szeged lett az első színhely, ahol tartósan fennmaradó lélektani intézet jött létre, annak okai között található a budapesti próbálkozások (Révész, Ferenczi) bukása, a Kolozsvári egyetem Szegedre települése, a Trianon utáni vidékfejlesztés, a bölcsészkar sajátos vallási helyzet és a katolikus professzorok iránti igény, Imre Sándor pszichológiát pártoló fellépése. Hogy hogyan tudott jelentőssé válni az intézet, annak okát elsősorban Várkonyi Hildebrand Dezső odaadó munkájában és tehetségében kell keresni. Hogy ezek után hogyan lett ez a hely az utolsó, ahol Debrecen és Pécs után vidéken pszichológus képzés indulhatott, annak okait ismét a történelem szolgáltatja. Az 1950-es években éppen az lett hátrány, ami addig az intézet erőssége volt: az erős pedológiai irányultság, és a két

⁴⁰ Az 1980-as években a tanszék az un. Petőfi épületbe, a Bölcsészkar épületével szomszédos felújított irodaház harmadik emeletére költözött a Pedagógia Tanszékkel együtt. 2008 júliusában költözött vissza a pszichológia a Bölcsészkar épület felújított földszinti részébe.

vezető személye. Várkonyi és Bognár szerzetesi háttere rossz színben tüntette fel a pszichológiai intézetet. Az általánosan pszichológia-ellenes években még inkább a kizorítás irányában hathatott a megyében – és így az egyetemen is – fennmaradó keményvonalas pártpolitika. 1970 és 1990 között stabil status quo alakult ki, amely a pszichológiát bebetonozta a pedagógiába. A rendszerváltást közvetlenül követő években az önálló pszichológus képzés beindításához sem a személyi, sem az anyagi feltételek nem voltak meg.

Miért nem nyerte el a Várkonyi intézet azt a helyet a történeti emlékezetben, amit megérdemelt? Erre a választ ismét elsősorban a pszichológián kívüli tényezők adják meg, de ezek interiorizációja is a pszichológián, az akadémiai világon belül. Bognár és Várkonyi, ezzel együtt a régi intézet emlékezetének az elnyomása hivatalos pártállami álláspont volt. A betiltott emlékezet évtizedekig rejtőzködő, halványuló emlékezetté vált. Az 1988-ban történt nyílt emlékezeti aktus nem tudta felülírni a már megtörtént kárt – a felejtést. Ahogy másokkal is történt a magyar pszichológiai történetírásban, élő hatásuk szakmai kiválóságuk ellenére megszűnt.

Kérdezhetjük: fontos-e egyáltalán a múlt ismerete, emlékezetének ébrentartása? Ösztönös válaszuk az „igen”. De intézmények sokasága ment át a fentihez hasonló történeten, és hosszú időn keresztül tudtak létezni történeti emlékezetük nélkül is. Lényegi dolog-e, vagy csupán járulékos, a múlt emlékezete? Úgy gondolom, hogy lényegi, mert mással nem pótolható megértést ad. A jelenből állandóan termelődő múlt viszonyítási és eligazodási pont. Horgony, amelyre mindannyiunknak szüksége van.

IRODALOM

- A jövő múltja. Informatika Történeti Kiállítás, Szeged.
<https://ajovomultja.hu/szegedi-katicabogar> Letöltve: 2020 09.03.
- Ágoston György (1952). A közösségi nevelés és az úttörőmozgalom (Szocialista nevelés könyvtára 53.) Budapest, Tankönyvkiadó.
- Ágoston György és Duró Lajos szerk. (1971). *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Sectio Paedagogica et Psychologica*, Szeged, 14. kötet.
- Ágoston György Duró Lajos Nagy József Zakar András (szerk.) (1988). Várkonyi Hildebrand Dezső emlékkötet. *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Sectio Paedagogica Et Psychologica* 30. Szeged: JATE Kiadó.
- Baróti Dezső (1988): Várkonyi, a professzor In: Ágoston György Duró Lajos Nagy József Zakar András (szerk.) Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet, *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Sectio Paedagogica Et Psychologica* (179–186) Szeged, JATE Kiadó.
- Baranyai Erzsébet (1929): Amerikai nevelés. *Széphalom*, 3. 9–10 sz. o.n.. 20.
- Baranyai Erzsébet (1938): A magasabbrendű értelmesség meghatározása és vizsgálatának módszere. *Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung Francisci-Iosephinae*, Szeged.

- Baranyai Erzsébet (1939): Értelmesség és egyéniség. Magyar Pszichológiai Szemle, 12. 1–4. sz. 22–29.
- Blazovich László (szerk.) (2010). Szeged története 1945–1990. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár.
- https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/szeged_tortenete_5/page/s/000_konyveszeti_adatok.htm
- Bognár Cecil Pál (1937) Mi és mások. A mindennapi élet lélektana. Budapest Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937. pp. 349.
- Csomortáni, Z. (2009).
- Devich Andor: A szegedi tudományegyetem története 1921–1944.1. Szeged, 1986.
- Duró Lajos (1988): Várkonyi (Hildebrand) Dezső fejlődéslelektani munkássága In: Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Sectio Paedagogica Et Psychologica Szeged: JATE Kiadó.
- Fizel Natasa (2020) Várkonyi Hildebrand, Dolch Erzsébet, és a szegedi Kerti Iskola In: Szokolszky Á. Szerk. A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.
- Hunyady György (2020). Pszichológiai intézetalapítás és szakindítás Pécsen. In: Szokolszky Á. Szerk. A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.
- Imre Sándor (1944): A Ferenc József Tudományegyetem a századforduló táján. Kolozsvár.
- Kiss György 1988 203–208. VÁRKONYI (HILDEBRAND) DEZSŐ ÉS A PSZICHOLÓGIAI KÖZÉLET In ..
- http://acta.bibl.u-szeged.hu/2260/1/paed_psych_030_203-208.pdf
- Lencsés Gyula és Felek Gábor szerk., (2013). „Múlt és jelen. Szegedi társadalomkutatók Du-daron”. Szeged, Belvedere.
- Lisztes László (et.al. szerk.) (1971) Szegedi egyetemi almanach: 1921–1970. Szeged, Hungaria
- Nora, P. (1999). Emlékezet és történelem között A helyek problematikája. Aetas, 142–157 Online: http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm
- Gácsér József – Pukánszky Béla (1992) Egy nagy szegedi neveléstudós, Tettamanti Béla élete és pedagógiai munkássága. Szeged : Fel. kiadó Szalay István a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola főigazgatója, 1992.
- Osváth Zsolt (2006). Magyarországi világi felsőoktatási intézmények a kezdetektől 1945/48-ig. Budapest: Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai, 2.
- Pellesz, N. és Szűts-Novák, R. (2019). A Pedagógiai és Lélektani Intézet 1929-es megalapítása, szellemi előzményei és működésének első évtizede: Imre Sándor és Várkonyi Hildebrand Dezső tevékenysége. OXIPO: Interdiszciplináris folyóirat, 1(2), 9–24.
- Pléh Csaba, P. (2003). A magyar pszichológia kétféle hagyománya: a természeti és a közösségi ember. In: A természet és a lélek Osiris.
- Pléh (2019). A lélektan alakulása 1945–1948 között a budapesti bölcsészkaron. Magyar Tudomány, 180(12), 1834–1845.
- Pléh Csaba (2019). Az emlékezés hullámai: Ember – társadalom – kultúra 150 év emlékezet-elméleteiben. Magyar Pszichológiai Szemle, 74(1), 1–23.

- Pléh, C. (2016). Intézmények, eszmék, sorsok a magyar pszichológia fél évszázadában 1960–2010. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4), 699–731.
- Pléh Csaba. (2011). A magyar kísérleti pszichológia fejlődési íve 1950–2010 között. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66(4), 669–693.
- Pléh Csaba. (2009). A koraimagyar kísérleti pszichológia és a nagyvilág. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(3), 467–495.
- Pukánszky Béla (1999). Bognár Cecil Pál. *Pedagógia és Pszichológia*. I. A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene JATE. Szeged : ld. 221.
- Pukánszky Béla, P. (2002). Reformpedagógia Szegeden a két világháború között. Németh András (szerk.): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 101–120.
<http://archive.vn/20121209174223/www.staff.u-szeged.hu/~comenius/Refszeg.doc#selection-55.0-79.14>
- Pukánszky Béla Reformpedagógiai irányzatok gyakorlati megvalósulása Szegeden a két világháború között.
- Pukánszky Béla (1997). Új Iskola. Lásd *Pedagógiai Lexikon*. 3. köt. Budapest, Keraban Könyvkiadó, 1997. 591–592. p.
- Pukánszky, B. (2000). Pedagógiai és pszichológiai tudományos iskolák a szegedi egyetemen. Németh A.–Tenorth, H.-E.(szerk.): *Neveléstudomány-történeti Tanulmányok*. Budapest, 203–228. <http://www.pukanszky.hu/pedpsz.htm>
- Pukánszky, B. (2000). A pedagógia és a pszichológia tanszék története az egyetemen
- Pukánszky Béla (2020) Pedagógia és pszichológia történeti kapcsolata a szegedi egyetemen In: Szokolszky Á. Szerk. *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*
- Révész György (2020). Pszichológiai intézet és szakindítás a debreceni egyetemen az 1970-es évekbe. In: Szokolszky Á. Szerk. *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*.
- Tettamanti, Béla (2006) Apám és Attila Apám és Attila. Marosvidék, VII/1
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Mako/marosvidek/marosvidek_2006_1/pages/003_elodeink_kortasaink.htm
- Miklós Péter (2011) Antiszemita megmozdulások a szegedi egyetemen az 1930-as években In: Miklós Péter *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben*.
- Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, Szeged – Szabadka.
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/a_szegedi_bolcseszkar_radnoti_miklos_diakeveiben/pages/009_antiszemita_megmozdulások.htm
- Miklós Péter (2017). Pol Pot megye parancsolói, a Komócsin Klán. Civil Hang Rádió.
<https://soundcloud.com/civilhang/pol-pot-megye-parancsoloi-a-komocsin-klan-harom-evtizedes-uralma>
- Németh András *A reformpedagógia múltja és jelene* (1996). Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Sáska GézaA. (2004). A társadalmi egyenlőség antikapitalista és demokrácia-ellenes képzete a XX. Századi pedagógiai ideológiákban. *Magyar Pedagógia*, 104/ 4, 471–499.
- Sáska Géza (2008). A reformpedagógia alakváltozása az 1945-ös „kis” és az 1947 utáni „nagy” rendszerváltást követő időszakban *Értelmezési kísérlet* (1) *Iskolakultúra* 1–2, 3–23.

- Szabó Péter Gábor 2019 Robotika és kibernetika- Muszka Dániel élete Tudomány
https://tudomany.blog.hu/2019/12/08/robotkatica_es_kibernetika_muszka_daniel_elete
Pukánszky Béla (online) Reformpedagógiai irányzatok gyakorlati megvalósulása Szegeden a két világháború között
<file:///Users/Agnes/Dropbox/CURRENT/INTE%CC%81ZET%2090/VA%CC%81RKONYI/Puka%CC%81nszky%20Va%CC%81rkonyi%202002.htm>
- Szokolszky Ágnes szerk. (2009).
- Tóth Marcell (2019). Az első amerikai bombázás és Szeged. Szeged várostörténeti és kulturális folyóirat. <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2019/09/23/toth-marcell-az-első-amerikai-bombazas-es-szeged/> Letöltve: 2020.08.15.
- Tonk Sándor (1999). Erdély magyar egyeteme, in: 125 éves a kolozsvári egyetem, szerk. Cseke Péter, Hauer Melinda, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 1999.
- Vajda Zsuzsanna (2016). Pszichometria Magyarországon a 20. század első felében Pedagógia-történeti Szemle • 2. évf. 1–2. sz. 1–22. o
- Vajda Zsuzsanna (2020). Lehetséges-e ma pszichológia szak létesítése Szegeden? – A replikációs krízis margójára. In: Szokolszky Ágnes szerk. A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1938). Beszámoló az Új Nevelés világkongresszusáról. 1. *A Jövő Útjain*, 1. sz. 21–24., 3. sz. 92–95. o.
- Várkonyi Dezső (1988). Az emberi viselkedések és cselekvések rendellenességei a normalitás körében (Parataxisok). In:
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1934a). A cselekvő iskola lélektani alapjai. *A Cselekvés Iskolája* (1934–1935) 3–4. sz. 101–110.
- Várkonyi Hildebrand (1934b): *Közlemények a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai–Lélektani Intézetéből* Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt.
- Várkonyi Hildebrand (1935): A cselekvések elemzése *Magyar Pszichológiai Szemle* 1935 3–4. sz. 293–322.
- Veszprémi László (1988). Várkonyi és a „Cselevés iskolája”. Zakar András (szerk.): Várkonyi Hildebrand Dezső Emlékkötet. JATE Kiadó, Szeged, 195–201.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/2259/1/paed_psych_030_195-201.pdf
- Weiss János. (2010). A filozófusper és következményei. Történeti-filozófiai rekonstrukció. (Németből fordította: Berger Viktor.) Fordulat, 167–184. Előadás a Német–Magyar Filozófiai Társaság konferenciáján Budapesten a Goethe Intézetben (2008. november 6.).
http://fordulat.net/pdf/10/Fordulat10_Weiss.pdf